

KEMI-TORNION AMMATTIKORKEAKOULU

AAC - menetelmien käyttö päivähoidossa
- Käytön merkitys lapsen kehitykseen -

Hannamari Kemppainen

Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö
Lapsi – ja nuorisotyö
Sosionomi

KEMI 2008

Tekijä(t): Hannamari Kemppainen

Työn nimi: AAC - menetelmien käyttö päivähoidossa - menetelmien käytön merkitys lapsen kehitykseen

Sivuja(+liitteitä): 57 (+8)

Opinnäytetyön kuvaus: Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää AAC – menetelmien käyttöä Kemin päivähoidossa, etenkin sellaisissa päivähoitoryhmissä, joissa on AAC – menetelmiä käyttävä lapsi, sekä löytää teoriaosuuden kautta käytön vaikutuksia lapsen kehitykselle.

Teoreettinen ja käsitteellinen esittely: Opinnäytetyöni teoreettisessa osassa perehdyn lapsen sosiaaliseen, kielelliseen ja tunne-elämän kehitykseen. Lisäksi opinnäytetyöni teoreettisessa osassa perehdyn tarkemmin AAC – menetelmiin.

Metodologinen esittely: Opinnäytetyöni on luonteeltaan kvalitatiivinen tutkimus. Kohderyhmänä on päivähoidon henkilökunta. Lisäksi opinnäytetyön kartoitusta tukee käytännön havainnointi päivähoitoryhmässä sekä taustatiedon kerääminen Kemin tulkki-keskuksesta ja kiertävältä erityislastentarhanopettajalta. Opinnäytetyön kartoituksen analyysimenetelmänä olen käyttänyt sisällön analyysia.

Keskeiset tutkimustulokset: Yleisimmät käytössä olevat AAC – menetelmät ovat tukiviittomat ja erilaiset kuvat, kuten esimerkiksi pcs – kuvat. AAC – menetelmät ovat yleisimmin käytössä perushoitotilanteissa, päivän strukturoimisessa ja ohjaustilanteissa. AAC – menetelmien käyttöä edistäisi henkilökunnalle järjestettävä koulutus AAC – menetelmistä.

Johtopäätökset: Koulutustarve AAC – menetelmiin on Kemin alueella hyvin ilmeinen, sillä kyseiset menetelmät koetaan hyödyllisiksi jokaisessa lapsiryhmässä. Lisäkoulutuksen ja tieto-taidon avulla käyttö olisi myös monipuolisempaa ja runsaampaa.

Asiasanat: AAC - menetelmät, kommunikointi, lapsen kehitys

Author(s): Hannamari Kemppainen

Title: AAC- methods exertion in the kindergarten – exertions meaning to the childs development

Pages(+appendixes): 57 (+8)

Thesis description: The aim of my thesis is to define the use of AAC – methods in Kemis day care especially in day care groups which include child using AAC – methods. I also try to find out the AAC – methods’ effects to the child’s development by means of theoretical part.

Theoretical summary: In my thesis’ theoretical part I get acquainted in child’s social, linguistic and emotional development. Furthermore I will get acquainted more closely to the AAC – methods in my thesis theoretical part.

Methodological summary: My thesis character is qualitative analysis. As a target group is personnel at kindergarten. Furthermore my thesis’s survey will be supported by practical observation in day care groups and also collecting background from Kemi’s translate centre and itinerant special needs kindergarten teacher. As a method of analysis I have used contents analysis.

Main results: Most common AAC – methods in use are helping gestures and different kinds of pictures, like pcs – pictures. AAC – methods are mostly in use in basic day care situations, structuring the day and instructional situation. Use of AAC – methods would be advantaged by organized trainings to the personnel about the AAC – methods.

Conclusions: About the need of training to the AAC –methods in the area of Kemi is very obvious because particular methods are seen as groups. With more training and know- how use would be more versatile and affluent.

Key words: AAC - methods, communication, child’s development

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1. JOHDANTO	5
2. METODOLOGINEN OSIO	7
2.1 Tutkimustehtävät.....	7
2.2 Tutkimusjoukko ja tutkimusmenetelmät.....	8
2.3 Opinnäytetyöprosessi	11
3. PUHETTA TUKEVAT JA KORVAAVAT KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT	14
3.1 Mitä ovat AAC – menetelmät?	14
3.2 Kommunikoinnin muodot	17
3.3. Kemin tilanne AAC – menetelmien käytössä	17
4. LAPSEN KOKONASVALTAINEN KEHITYS.....	19
4.1 Yksilöllinen kehitys	19
4.2 Sosiaalinen kehitys ja leikki.....	21
4.3 Tunne – elämän kehitys	25
5. LAPSEN KIELELLINEN KEHITYS	28
5.1 Kielen ja puheen kehitys	28
5.2 Kielen ja puheen kehityksen häiriöt.....	30
5.3 Kielen ja puheen kehityksen tukeminen lapsiryhmässä.....	32
5.4 Kielen ja kommunikoinnin merkitys lapsen kehittymiselle.....	33
6. TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	36
6.1 Tutkimuksen suorittaminen.....	36
6.2 Tulokset ja analysointi	36
6.3 Johtopäätökset.....	50
7. POHDINTA	52
LÄHDELUETTELO	54
LIITTEET	58
Liite 1a. Saatekirje	58
Liite 1b. Suostumuslomake.....	59
Liite 2a. Saatekirje	60
Liite 2b. Kyselylomake	61
Liite 3. Haastattelujen teemat ja kysymykset.....	64
Liite 4. Havainnointi	65

1. JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on AAC - menetelmien käyttö päivähoidossa sekä käytön merkitys lapsen kehitykseen. AAC - menetelmät tarkoittavat puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä. Lyhenne AAC tulee englanninkielisistä sanoista ”augmentative and alternative communication” ja se tarkoittaa suomeksi puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi on yleisnimitys kommunikointikeinoille, jotka ovat käytössä puhutun kielen täydentämiseksi, tukemiseksi tai korvaamiseksi. (Papunet 2008.)

Lapsi kehittyy rinnakkain fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti. Lapsen kehittyminen esimerkiksi fyysisellä osa-alueella tukee samalla myös lapsen psyykkistä ja sosiaalista kehitystä. (Heinämäki 2000, 9.) Tämän vuoksi, kun tarkastelemme lapsen kehitystä, tulisi ottaa huomioon kaikki kehityksen osa-alueet. Opinnäytetyössäni olen kuitenkin rajannut tarkasteltavia kehittymisen osa-alueita, sillä muuten opinnäytetyöstäni olisi tullut todella laaja. Näin ollen työssäni olen keskittynyt lapsen yksilölliseen kehitykseen, kielelliseen kehitykseen, sosiaaliseen kehitykseen sekä tunne-elämän kehitykseen. Lisäksi olen perehtynyt kommunikoinnin merkitykseen lapsen kehityksessä. Toinen yleisesti käytetty käsite on viestintä, kun puhutaan ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Opinnäytetyössäni käytän kuitenkin käsitettä kommunikointi, sillä mielestäni se kuvaa paremmin tilanteita joihin olen tarkemmin perehtynyt ja joissa AAC – menetelmät ovat käytössä. Opinnäytetyössäni kerron lyhyesti myös kielenkehityksen häiriöistä. Näistä kerron kuitenkin vain tiivistetysti, sillä pääpaino opinnäytetyössäni on AAC – menetelmien käytön vaikutusissa lapsen kehityksessä ja kehityksen tukemisessa.

Halusin kartoittaa opinnäytetyössäni Kemin kaupungin päivähoidon työntekijöiden AAC – menetelmien osaamista ja tieto - taitoa sekä sitä, millaisissa tilanteissa kyseiset menetelmät ovat käytössä, sillä AAC - menetelmiä käyttävien lasten määrä on tutkimusten mukaan lisääntynyt vuosien saatossa. Esimerkiksi Vantaalla puheterapeutit ovat kartoittaneet vuositilastoissaan puhe- ja kielihäiriöisten asiakkaiden määrää ja näiden tulosten pohjalta Sinikka Hannus on tehnyt pro gradu-tutkimuksen dysfaattisten lasten määrän kasvusta. Vantaan puheterapeutit ovat tulleet seurannassaan siihen tulokseen, että puheenkehityksessään viivästyneiden tai poikkeavien, tarkkaavaisuusongelmaisten

sekä kouluikässä näkyvien oppimishäiriöisten lasten määrä on kasvanut viime vuosina huolestuttavassa määrin. (Vantaan kaupunki, 2006). Myös Oulun ja Lapin lääneissä on tehty tutkimuksia autismin esiintyvyydestä. Vuonna 2005 valmistuneessa Marko Kielesen väitöskirjatutkimuksessa tuloksien mukaan autististen lasten määrä oli kohonnut 16 vuodessa jopa 3-4-kertaiseksi. (Kehitysvammahuollon tietopankki, 2008.)

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen, mutta siinä on myös kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen piirteitä. Tutkimusmenetelminä olen käyttänyt kyselyä, havainnointia ja haastattelua. Näin ollen opinnäytetyössäni toteutuu aineistotriangulaatio. Opinnäytetyötäni varten olen kerännyt taustatietoa Kemin tulkikeskuksesta sekä kiertävältä erityislastentarhanopettajalta. AAC – menetelmien käyttöä olen kartoittanut kyselyillä sekä käytännön havainnoinnilla. Opinnäytetyössäni käytän käsitettä kielihäiriöinen, vaikka usein yleisesti on myös käytössä käsite puhehäiriöinen. Käsitettä kielihäiriöinen käytän siksi, koska, AAC- menetelmiä käyttävällä lapsella voi olla syvempi kielen ymmärtämiseen, omaksumiseen tai tuottamiseen liittyvä ongelma ja tuolloin mielestäni käsite kielihäiriöinen kuvaa tilannetta paremmin kuin käsite puhehäiriöinen.

Opinnäytetyöni etenee metodologisesta osiosta AAC – menetelmien esittelyyn. Esittelyn jälkeen keskityn lapsen kehitykseen alkaen lapsen kokonaisvaltaisesta kehityksestä. Lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen olen kuitenkin rajannut käsittelemään tarkemmin lapsen yksilöllistä kehitystä, sosiaalista kehitystä ja leikkiä sekä tunne – elämän kehitystä. Kokonaisvaltaisen kehityksen jälkeen perehdyn lapsen kielelliseen kehitykseen. Lopussa esittelen tarkemmin kartoituksen, haastattelujen ja käytännön havainnoinnin tuloksia ja johtopäätöksiä sekä analysoin niitä esitellyn teorian pohjalta käyttäen analyysienetelmänä sisällön analyysia. Opinnäytetyöni loppupohdinnassa teen yhteenvedon opinnäytetyöprosessista, kartoituksen tuloksista, pohdin jatko-toimenpide-ehtotuksia, arvioin kartoituksen tulosten luetettavuutta sekä opinnäytetyön tukemaa ammatillista kasvua.

2. METODOLOGINEN OSIO

2.1 Tutkimustehtävät

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jonka lähtökohtana on kysymyksien asettaminen ja tulkitseminen tietyn näkökulman valossa sekä sillä ymmärryksellä että teorian tiedolla joka tulkitsejällä on. Kvalitatiivisen tutkimuksen yksi peruslähtökohta on myös todellisen tiedon kuvaaminen. Näin ollen kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on löytää tai paljastaa tosiasioita. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2007, 156-157.) Samalla opinnäytetyöni on selittävää tutkimusta, jossa pyrin selvittämään puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttöä päivähoitossa sekä käytön merkitystä kielellisten taitojen, sosiaalisten taitojen sekä tunne-elämän kehittämiseen. Tutkimusteemoiksi opinnäytetyössäni muodostuivat:

- päivähoiton henkilökunnan koulutustarve puhetta tukeviin ja korvaaviin kommunikaatiomenetelmiin
- päivähoiton henkilöstön puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien osaamisen käytön hyödyntäminen työssään.

Näiden teemojen avulla pyrin selvittämään millaista AAC – menetelmiin liittyvää koulutusta Kemin päivähoiton henkilökunnalla on sekä millaista koulutusta he kaipaisivat lisää. Lisäksi minua kiinnosti kuinka hyödylliseksi he aikaisemman koulutuksen kokivat ja onko käyttö heidän mielestään riittävää. Toisena tavoitteena minulla oli kartoittaa Kemin päivähoiton henkilöstön osaamisen käytön hyödyntämistä. Eli millaisissa tilanteissa he käyttivät AAC – menetelmiä ja miksi. Minua kiinnosti myös se, mikä estää AAC – menetelmien käyttöä päivähoitossa.

Nykyään päivähoitossa korostuu asiakkaiden näkökulmasta etenkin laatuksymykset. Opinnäytetyöni kartoittaa AAC - menetelmien käyttöä erilaisissa toiminnoissa päivähoitossa, sekä selvittää päivähoiton henkilöstön kokemaa tarvetta kyseisten menetelmien koulutukseen. Teoriaosuudessa keskityn kommunikoinnin ja sitä kautta AAC -

menetelmien käytön merkitykseen lapsen kehityksessä. Työelämässä opinnäytetyötäni voisi hyödyntää koontina lapsen kielen kehitykseen vaikuttavista tekijöistä sekä AAC – menetelmien hyödyllisyydestä silloin, kun lapsella on kielen kehityksellisiä häiriöitä.

2.2 Tutkimusjoukko ja tutkimusmenetelmät

Kun tarkastellaan jonkin perusjoukon tilaa ja siitä tuotetaan kuvailevaa tai analyttistä tietoa, puhutaan tilastotutkimuksesta. Tilastotutkimuksessa perusjoukko voi koostua henkilöistä, kotitalouksista, yrityksistä tai muista taloudellisista ja/tai sosiaalisista yksiköistä. (Hietaniemi 2007, 73.) Vaikka opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen, on siinä myös kvantitatiivisen tutkimuksen piirteitä ja kyselyiden avulla pyrin saamaan myös tilastollista tietoa Kemin kaupungin päivähoiton henkilökunnan AAC – menetelmien osaamisesta, käytöstä ja koulutustarpeesta. Opinnäytetyössäni perusjoukkona, eli kohderyhmänä on Kemin kaupungin päivähoiton henkilökunta. Kartoituksen aineisto on otosaineisto. Otosaineiston avulla kerään tietoa tavoiteperusjoukosta satunnaisesti poimitulla otoksella. (Hietaniemi 2007, 73.) Toisena mahdollisuutena minulla olisi ollut ottaa tutkimusjoukoksi päivähoitossa olevat lapset, jotka käyttävät AAC - menetelmiä sekä heidän vanhempansa ja tehdä haastattelun avulla kartoitusta heidän kokemuksistaan kyseisen menetelmän käytön yleisyydestä. Päädyin kuitenkin tutkimusjoukon valinnassa päivähoiton henkilökuntaan, koska toivoin poikittaistutkimuksen avulla saavani sitä kautta laajemman kuvan siitä, kuinka paljon ja millaisissa tilanteissa AAC - menetelmät ovat käytössä päivähoiton arjen tilanteissa.

Koska opinnäytetyössäni kartoitan päivähoiton henkilökunnan osaamista AAC - menetelmien käytössä sekä niiden käyttämistä arjen päivähoitotilanteissa, perehdyn teoriaosiossa lapsen kehitykseen ja kommunikoinnin merkitykseen lapsen kehityksessä. Pyrin löytämään aineiston avulla tietoa ja riippuvuussuhteita siihen, kuinka tuettua on päivähoitossa olevien AAC - menetelmiä käyttävien lasten kielellinen sekä sosiaalinen kehitys. Lisäksi toivon, että tilastollisen aineiston, haastattelun ja havainnoinnin avulla olisi mahdollista osoittaa näiden menetelmien käytön tärkeys lapsen kehityksen kannalta.

Tutkimusmenetelmillä tarkoitetaan empiirisen tutkimuksen konkreettisia aineiston hankinta ja -analyysimetodeja tai –tekniikoita. Nämä voidaan puolestaan luokitella laadulli-

siin ja määrällisiin menetelmiin. (Saukkonen, 2008.) Kun tutkimusmenetelmiä on käytössä useita, voidaan siitä käyttää käsitettä triangulaatio. Olen opinnäytetyössäni käyttänyt kolmea eri tutkimusmenetelmää aineiston keräämiseksi ja tutkimusongelman ratkaisemiseksi. Tällöin voidaan puhua aineistotriangulaatiosta. Käyttämäni tutkimusmenetelmiä ovat kysely, haastattelu ja havainnointi. Aineistonkeruumenetelmänä kyselyt ovat usein standartoituja, näin myös opinnäytetyössäni. Tämä tarkoittaa sitä, että standartoitu kysely mahdollistaa sen, että kaikilta kyselyyn osallistuvilta vastaajilta kysytään samat asiat täsmälleen samalla tavalla. Tämä sen vuoksi, jotta aineistoa olisi helpompaa analysoida sekä vertailla keskenään.

Valitsin kyselyt yhdeksi aineistonkeruumenetelmäksi sen vuoksi, että kyselyiden avulla voisin saada laajemman tutkimusaineston, kuin esimerkiksi pelkästään haastattelemalla tai havainnoimalla. Lisäksi toivoin saavani niiden avulla paremmin ja laajemmin tietoa siitä, kuinka yleisesti puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät ovat käytössä päivähoiton työntekijöiden keskuudessa niin perushoitotyössä, vuorovaikutustilanteissa kuin tavoitteellisissa ja suunnitelluissa kasvatuksellisissa toiminnoissa silloin kun ryhmässä on AAC – menetelmiä käyttävä lapsi. Kyselyn suoritin niin sanottuna postikyselynä, jolloin en tavannut kohdejoukon jäseniä henkilökohtaisesti, vaan he saivat ja palauttivat kyselyt postin välityksellä. Kyselyni kysymykset olivat luonteeltaan avoimia kysymyksiä, joissa esitetään vain kysymys ilman valmiita vastausvaihtoehtoja. Tällä tavoin toivoin saavani monipuolisempia vastauksia. Lisäksi toivoin, että avoimet kysymykset saisivat vastaajat pohtimaan kysymyksiä tarkemmin. Tämä osoittaisi paremmin vastaajien tietämystä aiheesta sekä ilmaisisi keskeiset ja tärkeät asiat vastaajien näkökulmasta katsottuna. (Hirsjärvi ym, 228, 188 - 196.)

Kyselylomakkeita lähetin viiteen Kemin päivähoitoryhmään, johon on inklusioperiaatteella sijoitettu AAC -menetelmiä käyttävä lapsi. Inklusioperiaate tarkoittaa arvoja, joissa keskeiseksi nousee tasa-arvoisuus ja ihmisoikeudet. Tässä tapauksessa inklusio tarkoittaa siis sitä, että esimerkiksi AAC - menetelmiä käyttävällä lapsella on oikeus saada hoitoa ja varhaiskasvatusta siinä lähimmässä normaalissa päivähoitopaikassa ja kuulua siihen ryhmään päiväkodissa, jota hän kävisi ilman vammaisuutta, oppimisvaikeutta tai käytösongelmia. (Murto, Pentti 1999). Jokaiseen viiteen päivähoitoryhmään lähetin neljä kappaletta kyselylomakkeita. Yhtä ryhmää kohden lähetin useampia, sillä toivoin saavani vastauksia mahdollisimman monelta eri ammattiryhmältä, esimerkiksi lastentarhanopettajilta, lastenhoitajilta ja avustajilta.

Toisena aineistonkeruumenetelmänä minulla oli haastattelu. Haastattelun yksi lähtökohdista on muun muassa se, että siinä ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa haastateltavien kanssa. Haastattelun etuna onkin haastattelutilanteen joustavuus sekä mahdollisuus syventää esittämiä kysymyksiä ja saatuja vastauksia. Haastatteluja voidaan suorittaa strukturoituna haastatteluna eli lomakehaastatteluna, teemahaastatteluna tai avoimena haastatteluna. Opinnäytetyötäni varten haastattelin Kemin kiertävää erityislastentarhanopettajaa sähköpostin välityksellä saadakseni taustatietoa Kemin päivähoiton tilanteesta AAC – menetelmiä koskien. Tämä sähköpostinvälityksellä tapahtunut haastattelu oli muodoltaan lomakehaastattelu. Olimme kiertävän erityislastentarhanopettajan kanssa vuorovaikutuksessa sähköpostin välityksellä ja minulla oli mahdollisuus tarkentaa saamiani vastauksia ja esittää lisäkysymyksiä. Toisen opinnäytetyötäni varten suorittamani haastattelun tein teemahaastatteluna, joka oli lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimuoto. Teemahaastattelulle on tyypillistä, että kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat, mutta aihepiirit eli teemat ovat selvillä. Haastatteluni oli luonteeltaan ryhmähaastattelu, sillä haastateltavia henkilöitä oli samaan aikaan paikalla kolme. Näin sain haastateltua koko Kemin tulkkikeskuksen henkilökunnan samalla kertaa ja sain samalla viittomakielen tulkin ja kahden puhevammaisten tulkin näkemyksiä AAC – menetelmien käytöstä ja yleisyydestä Kemin alueella. (Hirsjärvi ym., 199 - 206.)

Kolmantena aineiston keruumenetelmänä käytin havainnointia. Tutkimusmenetelminä kyselyt ja haastattelut antavat mahdollisuuden saada selville sen mitä henkilöt ajattelevat, tuntevat ja uskovat. Lisäksi ne voivat kertoa sen kuinka tutkittavat havaitsevat mitä ympärillä tapahtuu, mutta kyselyt ja haastattelut eivät kuitenkaan kerro sitä, mitä todella tapahtuu. Tämän vuoksi liitin opinnäytetyöhöni myös käytännön havainnoinnin, jonka avulla voisin saada tietoa siitä, toimivatko ihmiset todella niin kuin sanovat toimivansa. Havainnoinnin avulla saadaan välitöntä tietoa ihmisten toiminnasta ja käyttäytymisestä sekä päästään luonnollisiin toimintaympäristöihin. Opinnäytetyöni havainnoinnin suoritin päivähoitoryhmässä, jossa on yksi erityistä tukea tarvitseva lapsi. Opinnäytetyötäni varten tekemä havainnointi oli luonteeltaan osallistuvaa havainnointia, jossa havainnointi on vapaasti tilanteessa muotoutuvaa ja jossa itse havainnoijana osallistuin myös ryhmän toimintaan. (Hirsjärvi ym, 199 - 209.) Tutustuessani AAC - menetelmiä käyttävän lapsen päiväkodin arkeen käytännössä, toivoin saavani täsmällisempää ja käytän-

nöllisempää tietoa siitä, kuinka kyseiset menetelmät ovat käytössä hänen päivittäisissä toimissaan päivähoitossa. Toivoin saavani tietoa siitä, kuinka usein kyseistä menetelmää käytetään kyseisen lapsen päivittäisissä toiminnoissa, millaisissa tilanteissa menetelmä on käytössä, sekä ketkä menetelmää käyttävät.

Aineiston analyysimenetelmäksi valitsin sisällön analyysin. Sisällön analyysi on tieteellinen metodi, joka pyrkii päätelmiin erityisesti verbaalisesta, symbolisesta tai kommunikatiivisesta aineistosta. Sillä pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon ja sen tarkoituksena on kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti. Sisällön analyysin avulla pyrin saamaan haastatteluista, kyselyistä sekä käytännön havainnoinnista saamani tiedon yhtenäiseen selkeään sanalliseen muotoon. Analyysissä tuotettua aineistoa voidaan myös kvantifioida. Tämä tarkoittaa sitä, että sanallisesti kuvatusta aineistosta tuotetaan määrällisiä tuloksia. Kyselyt olen rakentanut niin, että vaikka kysymykset ovat avoimia, niistä voisi saada myös määrällistä eli tilastollista tietoa. (Silius, Kirsi. Sisällön analyysi 2005.)

2.3 Opinnäytetyöprosessi

Opinnäytetyöprosessini alkoi keväällä 2007. Olin jo aikaisemmin käynyt yhden kurssin AAC - menetelmistä ja olin niistä hyvin kiinnostunut. Kun sitten kävin toisen, koululamme valinnaisena olevan AAC - menetelmiin liittyvän kurssin, tiesin, että haluaisin tehdä opinnäytetyöni kyseisiin menetelmiin liittyen. AAC – menetelmät osana aiheitani kiinnosti minua, koska koin ne itse hyvin hyödyllisiksi välineiksi tulevan työni kannalta. Ei vaan varhaiskasvatuksen osa – alueella, vaan myös työskennellessäni minkä ikäisten ihmisten kanssa tahansa. Lisäksi koin, että AAC - menetelmien tärkeyden ja hyödyllisyyden nähden ne ovat kuitenkin vielä kovin vieraita ja vähän käytettyjä. Tämän vuoksi halusin omalla opinnäytetyölläni lisätä ihmisten tietoisuutta AAC –menetelmistä ja niiden käytöstä. Yhtenä mahdollisuutena mietinkin eräänlaista oppaan tekemistä yhteistyössä tulkikeskuksen kanssa. Oppaan olisin suunnannut päivähoiton henkilökunnalle ja siinä oliin esitelly AAC – menetelmiä, niiden käyttöä sekä käytön merkitystä.

Syksyn 2007 aikana minua alkoi kuitenkin kiinnostaa AAC - menetelmien tarjoama tai rajoittava mahdollisuus vuorovaikutukseen ja kommunikointiin. Tuolloin pohdin yhtenä vaihtoehtona tekemäni haastattelujen pohjalta kartoitusta lasten omista kokemuksista

mahdollisuuksistaan vuorovaikutukseen ja kommunikointiin. Tuolloin kartoituksen kohderyhmänä olisi ollut AAC – menetelmiä käyttävien lasten lisäksi heidän vanhempansa ja päivähoidon henkilökuntaa. Tämän koin kuitenkin todella haastavaksi. Lisäksi vuorovaikutus on käsitteenä hyvin laaja. Tämän vuoksi ohjaavien opettajien avustuksella rajasin opinnäytetyöni aiheen siihen, että tarkastelisin lähemmin sitä kuinka AAC - menetelmät ovat käytössä päivähoitossa. Eli tarkemmin sitä kuinka paljon henkilökunnalla on osaamista kyseisiin menetelmiin, kuinka sitä hyödynnetään ja koetaanko tarvetta lisäkoulutukselle. Teorian kautta pyrkisin löytämään riippuvuussuhteita siihen, kuinka AAC - menetelmien käytön mahdollistama kommunikointi ja vuorovaikutus vaikuttavat lapsen kehitykseen. Päädyin rajaamaan myös lapsen kehityksen osa – alueita. Rajauksen suoritin sosiaalista näkökulmaa silmällä pitäen. Näin ollen keskeisimmiksi kehityksen osa-alueiksi jäivät yksilöllinen kehitys, kielellinen kehitys, sosiaalinen kehitys ja tunne-elämän kehitys. Samalla tarkentui kohderyhmä, mikä muotoutui päivähoitohenkilökuntaan, erityisesti niiden ryhmien työntekijöihin, joissa oli AAC – menetelmiä käyttävä lapsi.

Tutkimussuunnitelmaani aloin tekemään alkukeväästä 2008 ja se valmistui keväällä 2008. Samoihin aikoihin hankkeistin opinnäytetyöni Kemin päivähoitoon ja tutkimuslupani hyväksyttiin. Kun tutkimuslupani oli hyväksytty, aloin keräämään tietoa aiheeseen liittyen. Alkukesästä tein ensimmäisen haastattelun, mikä tapahtui sähköpostin välityksellä. Haastateltavana oli Kemin kiertävä erityislastentarhanopettaja Eija Malinen. Hänen avulla sain taustatietoa Kemin kaupungin tilanteesta AAC – menetelmiin liittyen. Kesällä 2008 kirjoitin teoriaosuutta ja valmistelin kyselylomakkeen ensimmäistä versiota, haastattelua sekä havainnointia. Alkuun tuntui, että teoriaa oli kovin vaikeaa löytää. Kirjojen saanti oli hyvin hankalaa, eikä aiheeseen liittyvää tietoakaan tuntunut löytyvän. Lopulta kun teoriaosion sisältö alkoi hahmottua, alkoi teorialietoakin löytyä helpommin ja lopulta todella hyvin. Jopa niin, että jouduin taas rajaamaan ja tarkoin miettimään, mitkä asiat ovat oleellisimpia opinnäytetyöni kannalta. Halusin kuitenkin, että opinnäytetyöni teoriaosio on kohtalaisen kattava.

Kyselyt ja havainnoinnin toteutin syksyllä 2008, kuten myös toisen haastattelun, jossa haastattelin Kemin tulkkikeskuksen henkilökuntaa. Haastattelun avulla keräsin toisen näkökulman avulla taustatietoa opinnäytetyötäni varten. Keväällä suunnittelemani ja kesällä valmistelemani kyselyt muuttuivat vielä syksyllä kovinkin paljon, samalla kuin opinnäytetyöni luonne muuttui kvantitatiivisesta tutkimuksesta kvalitatiiviseksi tutki-

mukseksi. Kyselyiden rakenne muuttui myös suljetuista vaihtoehtokysymyksistä avoimiksi kysymyksiksi. Kysymyksiä valmistellessa olin jo perehtynyt teoriaan, jotta kykenisin paremmin kyselyn avulla saamaan sitä tietoa, jota opinnäytetyötäni varten kaipa-
sin. Havainnoinnin suoritin päivähoitoryhmässä, jossa oli yksi AAC – menetelmiä käyttävä lapsi. Loppuvuoden 2008 aikana viimeistelin opinnäytetyötäni, korjasin kieliasua, valmistelin ja lisäsin liitteet sekä tein tiivistelmät.

3. PUHETTA TUKEVAT JA KORVAAVAT KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT

3.1 Mitä ovat AAC – menetelmät?

Suomessa käytetään yleisesti lyhennettä AAC - menetelmät, kun tarkoitamme puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Lyhenne AAC tulee englanninkielisistä sanoista ”augmentative and alternative communication”, joka siis tarkoittaa puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Ruotsinkielisissä yhteyksissä käytössä on lyhenne AKK, joka tulee sanoista ”alternativ och kompletterande kommunikation”. AAC - menetelmät ovat yleisnimitys niille kommunikointikeinoille, joita käytetään puhutun kielen täydentämiseksi, tukemiseksi tai korvaamiseksi. (Papunet 2008.) Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät tarjoavat kommunikaatiohäiriöisille mahdollisuuden sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja tasa-arvoiseen osallistumiseen (Ahvenainen & Ikonen & Koro 2002, 69). Huhtasen mukaan Launonen ja Roisko (2001) ovat sanoneet, että AAC - menetelmät ovat usein käytössä silloin, kun lapsella on jokin kommunikoinnin häiriö. Kommunikoinnin häiriöihin liittyviä sairauksia ja vammoja ovat esimerkiksi CP-vamma, ADHD, kehitysvammat, suunalueen rakenteelliset poikkeavuudet, autismi, aspergerin oireyhtymä ja aistivammat. Kommunikoinnin häiriöitä voivat aiheuttaa myös synnynnäiset kehityshäiriöt. Näitä ovat esimerkiksi puheen ja kielen viivästymät, äänivirheet, puheen sujuvuuden häiriöt, erityiset kielihäiriöt ja dysfasia, lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet sekä puhumattomuus eli mutismi. Kommunikoinnin häiriöt voidaan luokitella edellä mainittujen lisäksi myös hankituiksi häiriöiksi, joita ovat äänihäiriöt, afasia ja dysartria. (Huhtanen 2005, 14.)

Puhetta tukeva kommunikointi tukee puheen kehitystä ja ymmärtämistä. Sen tavoitteena on edistää ja täydentää puheilmaisua. Lisäksi sen tehtävänä on taata korvaava kommunikointimuoto sitä tarvitsevalle. Puhetta korvaavaa kommunikointia käytetään silloin kun henkilön kaikki kielellinen kommunikointi tapahtuu symbolien tai viittomien avulla. AAC - menetelmät voidaan jaotella manuaalisiin ja graafisiin merkkijärjestelmiin, mutta käytössä voivat olla myös kosketeltavat merkit. Manuaalisia merkkejä ovat viittomat ja sormiaakkoset. Graafisia merkkejä ovat kaikki merkit jotka toimivat kuvien avulla. (Ahvenainen ym. 2002, 69-70.) Graafisissa merkeissä käytettävät kuvat voivat olla esimerkiksi valokuvia, piirroksuvia, PCS - kuvia tai pelkistettyjä piirroksuvia kuten

piktogrammit. Puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin liittyvät usein myös erilaiset apuvälineet kommunikoinnissa. Niitä ovat esimerkiksi kommunikointitaulut ja -kansiot sekä puhelaitteet tai tietokoneet. (Papunet 2008.) Seuraavassa kerron hieman tarkemmin erilaisista keinoista ja menetelmistä, joita voidaan käyttää puheen tukemisessa ja korvaamisessa.

Esineet ja toiminta

Ihminen, joka ei kykene puhumaan tai käyttämään kommunikoidessaan kuvia, voi ilmaista asioita toiminnan avulla. Yleensä esinekommunikointi on käytössä vaikeasti kehitysvammaisten ihmisten kanssa, joiden kielellinen kehitys on hyvin varhaisessa vaiheessa. Esineet voivat toimia symboleina, joiden avulla on helpompi ilmaista asioita. Tämän lisäksi ne voivat auttaa hahmottamaan erilaisia tilanteita ja ennakoimaan tulevaa. (Opas kommunikoinnin mahdollisuuksiin 2005, 6.)

Kuvat

Yksi kansainvälinen puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatiokeino on bliss – kieli, jossa sanat voidaan korvata piirrossymboleilla. Piirrossymboleiden lisäksi käytössä ovat erilaiset kuvat. (Papunet 2008.) Kuvat auttavat kielihäiriöistä lasta osallistumaan helpommin esimerkiksi päiväkodin eri toimintoihin ja niiden tärkein tehtävä on lisätä lapsen vuorovaikutusta ja kommunikointia. Kuvia käyttämällä lapsi voi ilmaista mitä hän haluaa, tehdä kuvien avulla aloitteita ja vastata kysymyksiin. Lisäksi lapsi voi jäsentää niiden avulla toimintoja, keskustella, leikkiä ja pelata. Kuvia käytetään yleensä paljon kuvittamaan ympäristössä olevia asioita, esineitä ja toimintoja, niiden avulla jäsennetään toimintoja, paikkoja, ajankulkua sekä esineiden käyttötarkoituksia. Nämä kuvitetut ympäristöviestit ovat tärkeitä lapsille, joilla on vaikeuksia puheen ymmärtämisessä. (Ketonen & Palmroth & Röman & Salmi & Poikkeus 2003, 180-181.)

Kommunikointilaitteet

Mikäli puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytön tarve vaikuttaa pitempiaikaiselta ja laite tukee lapsen vuorovaikutusta ja kommunikaatiota, voidaan lapselle suositella teknistä apuvälinettä. Kommunikointilaitte on yleensä levy tai taulu.

Siinä käytetään usein kuvia, mutta siinä voi olla myös muita graafisia merkkejä, esineitä, kirjaimia tai sanoja. Tietokone voi toimia myös erinomaisena kommunikointilaitteena, etenkin jo kouluikäisellä kielihäiriöisellä lapsella. Sen avulla lapsi voi kommunikoida itsenäisesti. Tietokoneessa voi esimerkiksi olla graafisiin merkkeihin perustuva kommunikointiohjelma, joka mahdollistaa kuvasymbolien muuntamisen luonnolliseksi ääneksi tai keinopuheeksi. (Ketonen ym. 2003, 183-184.)

Viittomat ja eleilmaisu

Eleilmaisu on meidän kaikkien käyttämä ilmaisutapa. Se on meille hyvin luonnollista ja jokainen meistä oppii elämänsä aikana joitakin ilmaisevia eleitä, joita voidaan käyttää kommunikoidessa. Eleilmaisu voidaan käyttää puheen rinnalla, mutta sitä voidaan käyttää myös viittomien rinnalla. Kielihäiriöisille lapsille opetetaan yleensä tukiviittomia. Ne ovat pääosin samoja viittomamerkkejä kuin viittomakielessä. Viittomien kanssa puhutaan ja voidaan käyttää eleilmaisuja ja toisin kuin viittomakielessä, puheessa käytetty sanajärjestys on suomenkielen mukainen. Viittomat auttavat kielihäiriöistä lasta muistamaan sanoja, toimintoja ja tapahtumia ja ne tukevat nimeämistä sekä suomen kielen mukaisten lauseiden muodostamista. Sormiaakkoset ovat hyödyksi kun lapsi opettelee kirjaimia ja äänteitä. (Ketonen ym 2003, 184-185; Opas kommunikoinnin mahdollisuuksiin 2005, 6.)

Papunet - internetsivuston mukaan tutkimukset ovat osoittaneet, että kielen ja puheen kehitystä voidaan edistää varhain aloitetuilla toimenpiteillä. AAC - menetelmät tarjoavat kielen kehityksen häiriöstä kärsivälle lapselle tukimuodon, joka ei estä puheen kehitystä, vaan mikäli sillä on vaikutusta, on vaikutus edistävää. Mikäli lapsi kommunikoi jossakin kehityksen vaiheessa monipuolisemmin esimerkiksi viittomilla, hän saattaa silti myöhemmin oppia puhumaan sujuvasti. Mikäli lapsi ei kuitenkaan opi myöhemminkään puhumaan, korvaavia keinoja hyödyntävän ja oikein ajoitetun kuntoutuksen avulla lapsi saa riittävän varhaisessa vaiheessa itselleen kommunikointikeinon, jolla hän voi kehittää kielen sisältöä ja käyttöä. (Papunet 2008.)

3.2 Kommunikoinnin muodot

Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytössä kommunikoinnin muodot voidaan jaotella monella tapaa, mutta yksi yleinen tapa jaotella ne, on jakaa ne avusteiseen ja ei-avusteiseen kommunikointiin. Avusteisia ovat esineet, kuvat symboli-järjestelmät, bliss - kieli, kirjaimet, sanat ja lauseet. Ei-avusteisia ovat puhe ja sen oheisviestintä, toiminta- ja kehon viestit sekä luonnolliset eleet ja tukiviittomat. (Papunen 2008.) AAC - menetelmien käyttäjät voidaan jaotella myös toisella tavalla. Heidät voidaan jaotella kolmeen ryhmään sen mukaan, missä määrin he kykenevät kommunikoimaan puheella tai missä määrin he tarvitsevat puhetta tukevaa tai korvaavaa kieltä. Nämä kolme ryhmää ovat ilmaisukieliryhmä, tukikieliryhmä ja korvaavan kielen ryhmä. Ilmaisukieliryhmään kuuluvilla henkilöillä on usein vaikeuksia puheen tuottamisessa. He ymmärtävät kieltä hyvin, mutta eivät hallitse puhemotoriikkaa riittävästi tuottaakseen puhetta ymmärrettävästi. Toinen ryhmä, eli tukikieliryhmä voidaan jakaa vielä kahteen ryhmään, kehitykselliseen ryhmään ja tilanteiseen ryhmään. Kehityksellinen ryhmä käyttää AAC - menetelmiä ensisijaisesti puheen kehityksen tukemiseen, ja käyttäjät ovatkin yleensä lapsia, joiden puheen kehitys on viivästynyt. Tilanteiseen ryhmään kuuluvat henkilöt, jotka ovat oppineet puhumaan, mutta joiden on vaikea saada itseään ymmärretyksi. Korvaavan kielen ryhmä koostuu henkilöistä, jotka käyttävät korvaavaa kommunikointimuotoa pysyvästi. Näin korvaavasta kommunikointikeinosta tulee käyttäjälleen hänen äidinkieltänsä. Usein korvaavan kommunikointikeinon rakentaminen onkin ainoa vaihtoehto esimerkiksi autistisille tai älyllisesti kehitysvammaisille henkilöille. (Ahvenainen ym. 2002, 71 - 72.)

3.3. Kemin tilanne AAC – menetelmien käytössä

Opinnäytetyötäni varten halusin kartoittaa Kemin kaupungin AAC – menetelmien käyttöä päivähoitossa. Taustatietoa menetelmien käytöstä, yleisyydestä sekä henkilökunnan koulutuksista kysyin sähköpostin välityksellä Kemin erityislastentarhanopettajalta Eija Maliselta sekä haastattelun avulla Kemin tulkikeskuksesta, viittomakielen tulkilta Ann – Mari Alalahdelta, puhevammaisten tulkeilta Paula Pulkkiselta ja Kirsti Saloselta. Malisen (2008) mukaan Kemin alueella AAC - menetelmiä käyttävien lasten määrä vaihtelee niin sanotuissa normaaliryhmissä. Yleensä tarvitsijoita on yksi tai kaksi lasta/ryhmä. Erityisryhmässä AAC - menetelmiä käytäviä lapsia voi enimmillään olla viisi lasta.

Lyhyellä aikavälillä AAC - menetelmiä käyttävien lasten määrä on pysynyt suurin piirtein samana, mutta pitemmällä aikavälillä määrä on lisääntynyt. AAC - menetelmistä yleisimmin käytössä ovat erilaiset kuvat ja viittomat. Pcs – kuvat korvaavat aikaisemmin paljon käytössä olleen picto – kuvat. Tulkkikeskuksen (2008) mukaan yleisempiä lasten käytössä olevia AAC -menetelmiä ovat tukiviittomat ja visuaaliset kuvat, joista etenkin pcs - kuvat ovat yleisiä. Toimintavuonna 2007 - 2008 päivähoiton piirissä oli kuvien käyttäjiä 13 ja heistä noin puolella oli mukana myös viittomia. Muutamassa ryhmässä käytetään kuvia toiminnan ohjauksessa yleisesti. Tulkkikeskuksen (2008) mukaan AAC - menetelmiä käyttävien lasten määrässä on tapahtunut paljon muutoksia viime vuosien aikana. Heidän mukaansa kolmen viimeisen vuoden aikana on nähtävissä suuri muutos. Noin kymmenen vuoden aikavälillä muutos on ollut jo hyvinkin radikaalia. Tähän ovat vaikuttaneet tarpeen lisääntyminen sekä tieto kyseisten menetelmien mahdollisuuksista. Tulkkikeskuksen arvion mukaan Kemin alueella on noin 50 AAC -menetelmää käyttävää lasta, mutta tällä hetkellä tulkkikeskuksen asiakkaana ei kuitenkaan ollut yhtään. Opetusta ja ohjausta heille ja heidän perheilleen järjestetään kuitenkin hyvin paljon, mutta tarvetta siihen olisi kuitenkin enemmän.

Malisen (2008) mukaan päivähoiton henkilöstöä pyritään perehdyttämään siihen AAC -menetelmään, jota lapsi käyttää. Päivähoidolla ei kuitenkaan ole erillistä määrärahaa henkilöstön koulutuksiin. Systemaattisen koulutuksen järjestäminen on haaveissa. Henkilökunnan perehdyttämisessä käytetään apuna erityisryhmän henkilöstön tieto-taitoa. Menetelmiin perehdytään lasten terapeuttien kautta, sillä avustajat osallistuvat terapioihin ja saavat sitä kautta oppia kuvien ja viittomien käyttöön. Terapioiden suosituksissa varataankin yleensä tietty aika päivähoiton henkilöstön perehdyttämiseen ja ohjaamiseen, mutta aina ei maksumääräystä tähän myönnetä. Erityisryhmässä kuvat ja viittomat ovat jatkuvasti käytössä, mutta muissa ryhmissä AAC - menetelmien käytön laajuus ratkaistaan tapauskohtaisesti. Päivähoito tekee jonkin verran yhteistyötä myös tulkkikeskuksen kanssa, mutta yhteistyötä ei pidetä yllä suunnitelmallisesti. Tulkkikeskuksen puolelta yhteistyötä tehtäisiin mielellään enemmän, sillä yhteistyön määrä koetaan riittämättömäksi. Suunnitelmallista yhteistyötä estää ja vaikeuttaa päivähoiton vähäiset määrärahat. Tulkkikeskuksen järjestäessä AAC – menetelmiä käyttävän lapsen perheelle perheopetusta, päivähoiton henkilökuntaa on ollut joskus perheopetuksessa mukana. Tulkkikeskus on myös joskus mukana lapsen HOJKS : in teossa, mutta tällöin yhteistyöpyyntö tulee yleensä lapsen vanhemmilta, ei koululta eikä päivähoitolta. (Malinen, 2008; Alalahti, Pulkkinen, Salonen 2008.)

4. LAPSEN KOKONASVALTAINEN KEHITYS

4.1 Yksilöllinen kehitys

Usein ihmisten kehitystä kuvataan elämänkaaren ja elämänkulun näkökulmasta. Tällöin kehitystä ei tutkita erillisinä osa-alueina, vaan tarkoituksena on saada eri ikäkausista kokonaisnäkökulma. Elämää voidaan tarkastella esimerkiksi yksilöitymisen näkökulmasta. Tämän näkökulman mukaan jokainen ihminen pyrkii elämässään tulemaan ennen kaikkea omaksi itsekseen, eli yksilöitymään. Tämä yksilöllinen kehitys jatkuu koko elämän ajan, ja se alkaa jo varhaislapsuudessa. Suurista yksilöllisistä eroista huolimatta, ihmisten elämänkaaresta ja kehityksestä voidaan löytää yleisiä kehityslinjoja ja lainalaisuuksia. Niiden avulla kykenemme ymmärtämään paremmin myös yksilön kehitystä. (Kronqvist, Pulkkinen 2007, 10).

Ensimmäisiä lapsen yksilöllisen kehityksen merkkipaaluja ovat lapsen oppiminen ryömimään tai konttaamaan poispäin vanhemmistaan ja tulemaan takaisin. Tällöin lapsi kokee itsensä ensimmäistä kertaa fyysisesti yksilönä. Kun lapsi oppii käyttämään puheessaan käsitteitä ”minä” ja ”ei”, lapsi on psyykkisesti itsenäistymisprosessinsa alussa. Kun lapsi on toisella ikävuodella, alkaa lapsen kasvattaminen, kehottaminen, komentoaminen, neuvominen ja estäminen. Kun lapsi oppii tuntemaan liikkumisen riemua, hänellä on iloinen tunne siitä, että kykenee hallitsemaan lihaksiaan ja hermojaan. Samaa hallintaa tarvitaan myös tunne – elämän kehityksessä. Lapsen oppiessa omatoimista tekemistä, kuten esimerkiksi syömisen, pukemisen, riisumisen, kuivaksi – ja siistiksi tulemisen, antavat nämä toiminnot lapselle samalla itseluottamusta. Kolme – nelivuotiaana lapsilla on yleensä niin sanottu uhmakausi, mikä tarkoittaa oikeastaan valinnan ja tahottomisen opettelua. Tuolloin lapsi oppii mikä on oikein ja mikä väärin, omien tekemisien selvittelyn sekä eettisiä asioita. Tällöin vanhempien rooli korostuu, sillä aikuisen tulisi voittaa lapsi näissä lapsen uhma-tilanteissa, näyttää lapselle yhteiskunnan normit ja merkitykset ja olla lapselle turvallinen aikuinen. Uhmakausi ei saa missään nimessä hallita aikuista. (Alho, Hautsalo, Perkiö 1997, 131.)

Ensimmäisinä elinvuosinaan lapsen kasvu ja kehitys on nopeaa. Silloin lapsi rakentaa itsetuntoaan sen perusteella, kuinka vanhemmat ja muut lähipiirissä olevat aikuiset, ku-

ten varhaiskasvatuksen henkilökunta häneen suhtautuvat. Suhtautuminen voi olla esimerkiksi iloista, moittivaa, rohkaisevaa tai varoittlevaa. Myöhemmässä vaiheessa lapsen omat kaverit käyvät yhä tärkeämmiksi, samoin oppimisen valmiudet ja taidot. Lapsen kehittämisessä erilaiset vaiheet seuraavat toinen toistaan. Usein käykin niin, että kun aikuinen hyväksyy muutoksen, alkaa lapsen kehittämisessä jo uusi muutoksen aika. (Heinämäki 2008, 4).

Lapset kehittyvät siis yksilöllisesti, mutta yleensä lasten kehitys noudattelee tiettyjä lainalaisuuksia. Lapsi kehittyy rinnakkain fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti. Fyysiseen kehitykseen kuuluvat kasvaminen, aistitoiminnat ja kehonhallinta. Psyykkiseen kehitykseen kuuluvat ajattelu, kieli ja minuuden kehitys. Vuorovaikutus ja yhteistoiminta ovat taas osa lapsen sosiaalista kehitystä. Kasvattajien on tärkeää olla tietoisia lapsen normaalista kehityksestä ja ymmärtää sitä, sillä silloin kasvattajat voivat parhaiten tukea lapsen kehitystä ja huomioida lapsen erityistarpeita. (Heinämäki 2000, 9.)

Yksilöllisen kehityksen tukeminen päivähoitossa

Suunniteltaessa toimintaa päivähoitossa, tulisi lapsen yksilöllinen kehitysrytmi olla toiminnan suunnittelun perusta, sillä silloin ryhmässä on mahdollista huomata helpommin kehityksen poikkeavuudet. Päivähoidon henkilökunnan olisi hyvä havainnoida ja tukea johdonmukaisesti lapsen muun kehityksen ohella myös lapsen kielellistä kehitystä. Havaintojen kirjaaminen on suositeltavaa, niin myönteisten kuin ongelmallistenkin. Havaintojen tekemistä helpottaa, jos päivähoiton henkilökunta on keskenään jakanut lasten tarkemman seurannan niin, että kukin vastaa muutaman lapsen kehityksen havainnoinnista ja tekee yhteistyötä näiden lasten vanhempien kanssa. Näin päivähoiton henkilökunta saa tietoa siitä, miten lapsi toimii kotona ja mitä havaintoja vanhemmat ovat lapsesta tehneet. Samalla vanhemmat kuulevat myös lapsen kielellisten taitojen harjaantumisesta ryhmätilanteissa ja uusien kuulijoiden parissa. Niissä päiväkodeissa, joissa kyseistä toimintamallia noudatetaan, on todettu, että henkilökunta on kokenut todella kasvattavansa lasta yhdessä lapsen perheen kanssa kotikasvatusta tukien. (Koppinen & Lyytinen & Rasku - Puttonen 1989, 133 - 134; Svärd 1996, 161.) Kasvattajien tehtävänä onkin tukea lapsen kokonaisvaltaista kehitystä, lapsen henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistämistä, toiset huomioon ottavien käyttäytymistapojen kehittämistä, sekä itsenäisyyden lisäämisestä.

Suomalaisessa päivähoitossa noudatetaan vahvasti varhaiskasvatuksen suunnitelmaa, joka on stakesin, eli sosiaali- terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen kokoama ja julkaisema. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on laadittu valtakunnallisiksi yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön, opetushallituksen, kuntaliiton sekä asiantuntijoiden johdolla. Varhaiskasvatuksen suunnitelma on sisällöllisen kehittämisen ja ohjaamisen väline, jolla pyritään tukemaan tasaisesti päivähoitossa olevien lasten kasvua ja kehitystä. Lisäksi se yhtenäistää valtakunnallisesti varhaiskasvatuksen toimintaa. Varhaiskasvatussuunnitelmia tehdään valtakunnallisen suunnitelman lisäksi niin kuntatasolla, kuin yksittäisissä päiväkodeissa. (Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 2008.)

Lapsen yksilöllistä kehitystä voidaan tukea päivähoitossa käyttäen AAC – menetelmiä. Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttö päivähoitossa lisää muun muassa lapsen osallisuutta päivähoitoyhteisöön, johon lapsi kuuluu. Osallistuminen yhteisöön on lapselle kokemus, jolla annetaan eväitä lapsen itsenäiseen kasvutapahuttamaan. Samalla hän oppii kantamaan vastuuta niin itsestään kuin muistakin. Yhteisöön osallistuminen edistää samalla lapsen persoonallisuuden kehittymistä. (Haapamäki 2000, 39.)

4.2 Sosiaalinen kehitys ja leikki

Lapsen sosiaalistuminen

Lapsen kehittymistä ohjaavat perustarpeet, joita ovat muun muassa lapsen sosiaaliset tarpeet. Lapsen sosiaalisille tarpeille perustuu myös lapsen sosiaalinen kehitys, joka alkaa jo vauvaiässä. Lapsen sosiaalinen kehitys kulkee rinnan lapsen fyysisen ja psyykkisen kehityksen kanssa, ja lapsen saadessa oppimisestaan sosiaalista palautetta, hänen oppimansa uudet taidot kehittyvät entisestään. (Heinämäki 2000, 13.) Nyky-yhteiskuntamme perhekoot ovat pienentyneet vuosikymmenien saatossa huomattavasti. Tämä on johtanut lapsiperheet tilanteeseen, jossa lasten sosiaaliset vertaissuhteet jäävät hyvin vähälle perheen sisällä. Näin ollen lasten sosiaalisia vertaissuhteita täytyy usein etsiä kodin ulkopuolelta ja erityisen tärkeiksi sosiaalisten taitojen harjoittelupaikoiksi ovat muodostuneet päiväkodit, esikoulut ja peruskoulu. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset

taidot ovatkin olennaisia ihmisen sosiaalistumiseen liittyviä taitoja ja niihin jokaisella tulisi olla oikeus ja mahdollisuus. Kun ihminen kehittyy yhteiskunnan jäseneksi myös sosiaalisilta taidoiltaan, puhutaan sosialisatioprosessista. Sosialisatioprosessi alkaa jo varhaislapsuudessa ja siinä opitaan yhteiskunnan arvot ja normit, sekä käyttäytymissäännöt ja toimintatavat. Jotta lapsi kykenisi oppimaan vuorovaikutustaitoja, tulisi ympäristön olla sosiaalisesti toimiva. Sosiaalinen vuorovaikutus eli ihmisten välinen toiminta erilaisissa ympäristöissä on erityisen tärkeää jokapäiväisessä elämässämme, sillä vuorovaikutustaidot luo lasten ja nuorten välille ystävyyttä, se rakentaa persoonallisuutta, auttaa koulusuorituksissa, lisää ryhmän kiinteyttä sekä luo myönteisiä asenteita. (Kauppila 2005, 11-19.) Mikäli ihmisellä on puutteita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, sosiaalisissa suhteissa ja sosiaalisissa taidoissa, vaikuttaa se suuresti ihmisen elämään ja elämänlaatuun, sillä usein puutteet näissä taidoissa vaikuttavat myös ihmisen itsetuntemukseen ja itseluottamukseen (Kauppila 2005, 129).

Pihlajan mukaan Hämäläinen (1994) toteaa, että kun puhutaan erityistä tukea tarvitsevien lasten kasvattamisesta, on otettava huomioon se, miten vaikeutena tulkitut ominaisuudet vaikuttavat yksilön näkökulmasta sosiaalisesti ja tähän liittyy olennaisesti syrjäytymisen käsite. Kun tarkastellaan syrjäytymistä, on olennaista pohtia mistä lapsi voi syrjäytyä ja mikä vaikutus sillä on hänen elämäänsä kyseisellä hetkellä tai myöhemmin. Usein syrjäytymiseen liitetään sosiaalisen syrjäytymisen käsite, eli työttömyyden ja rikkollisuuden kehä. Tällöin puhutaan yksilön toimintaa vahingoittavasta prosessista. Kun psyykinen hyvinvointi on huono ja perushoiva puutteellista, voidaan sanoa, että syrjäytymisriski on vakava. (Pihlaja 1994, 59 - 60.)

Pihlajan mukaan Laine & Talo (2000) ja Laine (2002) ovat sitä mieltä, että mikäli lapsi joutuu syrjään vertaisryhmässä, on se lapsen yksilöllisen kehityksen kannalta erityinen riski, sillä toverisuhteet voivat toimia lapsen suoja- tai riskitekijöinä (Pihlaja 1994, 60). Ikonen toteaa artikkelissaan Damonin ja Phelpsien (1989) sanoneen, että päiväkotia on yksi lapsen elämän merkityksellisimmistä yhteisöistä. Siellä lapset saavat muodostamisaan vertaisyhteisöissä kokemuksen yhteisön jäsenyydestä. Yhdessä toimiessaan lapset oppivat miltä tuntuu kuulua johonkin yhteisöön, kuinka yhteisön jäsenyys saavutetaan, mitä yhteisö merkitsee sekä millaisia vaatimuksia ja haasteita yhteisöön kuulumisen sisältää. Kun lapset ovat osana jotakin yhteisöä, he harjoittelevat samalla monia sosiaalisen elämän kannalta keskeisiä asioita. Näitä taitoja ovat esimerkiksi asioiden ja esineiden jakaminen, toisten ystävällinen kohteleminen, itsensä ilmaisu, roolin ottaminen ja

vuorovaikutustaidot. (Ikonen 2006, 149.) Kun on kyseessä lapsi, jolla on ongelmia tai vaikeuksia kielenkehityksessä, sekä sosiaalisissa taidoissa ja mahdollisesti myös tunne – elämän kehityksessä, voi lapsella olla suuri riski syrjäytyä yhdestä lapsen elämän tärkeimmistä yhteisöstä, joka kuitenkin kasvattaa lasta ja auttaa lasta hänen sosialisointiprosessissaan. Mikäli lapsella ei ole mahdollisuuksia kommunikointiin, heikkenevät samalla hänen mahdollisuutensa kaverisuhteiden syntymiseen sekä ryhmään kuulumiseen, tämä voi aiheuttaa syrjäytymistä vertaisryhmästä, eli lapsiryhmästä.

Lapsen sosiaalinen kehitys

Sosiaalisella kanssakäymisellä on vauvojen ja pienten lasten elämässä keskeinen rooli. Sosiaalisten taitojen oppiminen perustuu vuorovaikutukseen, joka luo samalla perustan myös muiden taitojen kehittymiselle. Lapsen ja vanhemman välinen varhainen vuorovaikutus on erittäin tärkeää, sillä varhain syntynyt lapsen ja aikuisen välinen myönteinen vuorovaikutus on pohja, jolle myöhempi kommunikointi ja kielen kehitys perustuu. Ei-kielelliset viestit, kuten katsekontakti, eleet, ilmeet, hymy, kosketukset ja aikuisen tulkittavat liikkeet ovat pienelle lapselle vuorovaikutustilanteissa hyvin tärkeitä. Varhaisiin kielellisiin taitoihin ovat yhteydessä myös aikuisen herkkyyden havaita lapsen kiinnostuksen kohteet, hienovarainen lapsen tarkkaavaisuuden ohjaus, sekä toiminnan kielelliseen asuun pukeminen. Lapsen kommunikointitaidot kehittyvätkin vastauksena sosiaaliseen ympäristöön ja sen kiinnittämään huomioon lasta kohtaan. Lapsen kommunikointikyvyille on suuri merkitys ympäristön innostavalla ja myönteisellä asenteella. (Rauman kaupunki 2006.) Sosiaalinen vuorovaikutus liittyy olennaisesti myös lapsen kehitykseen ja elämäntaitojen oppimiseen. Vuorovaikutuksen kautta lapsi oppii leikkimisen taidon, ystävyysuhteiden solmimisen ja ylläpitämisen taidon, neuvottelutaidot ja kompromissien teon. Lisäksi lapsi oppii sietämään pettymyksiä ja arvostamaan itseään. (Huhtanen 2005, 18.) Vuorovaikutuksen kautta lapsi oppii myös sosiaalisia taitoja, kuten esimerkiksi tunteiden ilmaisemisen, toisten lohduttamisen, osallistumisen toisten iloon ja suruun, kohteliaisuuden, tervehtimisen ja kiittämisen taidon, odottamaan oppimisen ja tavoitteiden siirtämisen, vuorottelun sekä asioiden jakamisen taidon. (Pihlaja & Lumme 1996, 120-121).

Leikki

Leikin avulla lapsi oppii kokonaisvaltaisesti itsestään ja ympäröivästä todellisuudesta sekä näiden välisestä suhteesta. Leikillä on merkitystä myös lapsen psyyken rakentajana ja sen eheyttäjänä. Lisäksi se kehittää erilaisia toimintoja kuten esimerkiksi hienomotoriikkaa ja sillä on merkitystä myös aistiärsykkeiden kokemisessa, kuten esimerkiksi katselemisessa, kiipeilemisessä ja kiikkumisessa. (Pihlaja & Lummelahhti 1996, 114.) Näiden lisäksi leikillä on erityisen tärkeä merkitys lapsen vuorovaikutustaitojen kehitymisessä. Kun lapsi leikkii, hän tunnistaa, kokee ja harjoittelee samalla vuorovaikutustilanteita, joissa hän kuulee aikuisten ja toisten lasten puhetta. Samalla lapsi omaksuu erilaisia ilmaisutapoja omaan kieleensä ja kommunikointiin. Kasvattajan on tärkeää muistaa, että lapset eivät leiki oppiakseen, mutta he oppivat leikkiessään. Leikki on olennainen osa lapsen kielen ja kommunikaation oppimista, sillä niiden oppimisessa yhdistyvät lapsen leikki, uteliaisuus ja aktiivisuus puhumiseen, kuuntelemiseen, luovaan ilmaisuun, lukemiseen, kirjoittamiseen ja kirjallisuuteen. (Rauman kaupunki 2006.) Lisäksi luova toiminta ja luova leikki edistävät lasten itsenäistymistä. Kun lapsilla on itsellään mahdollisuus järjestää ja suunnitella leikkinsä, kehittää se heidän kykyään tehdä tarkoituksenmukaista yhteistyötä ja tämä antaa heille jatkuvasti uusia virikkeitä. (Laxén 1975, 33, 37-38.)

Leikkivien lasten ohjaamisen taidot ovat yksi lapsilähtöisen kasvatuksen kulmakivistä, sillä lapset luovat keskinäiset suhteensa leikin avulla. Kasvattajan ponnistuksia tarvitaan etenkin silloin, mikäli joku lapsi ei pääse mukaan toisten lasten leikkiin. Leikki on kuitenkin lasten omaa toimintaa, mutta aikuisella on suuri merkitys leikin edellytysten ja olosuhteiden varmistajana. Leikillä on monia pedagogisia merkityksiä ja aikuisten osuutta pienten lasten ohjauksessa korostaa se, että leikki, kuten kaikki korkeammat henkiset toiminnot opitaan alun perin yhteisestä toiminnasta aikuisten tai vanhempien lasten kanssa. Leikki on kommunikaatiota, vuorovaikutusta, ystävyyttä sekä lapsen elämän tärkeiden kysymysten pohdintaa. Koska lapset luovat keskinäiset suhteensa leikkissä, siksi on lapsen asema päiväkotiryhmässä läheisessä yhteydessä hänen leikkitaitoihinsa. (Helenius & Korhonen 2005, 21-22.)

Leikki on myös yksi tärkeä sosiaalisen toiminnan muoto. Lapsen leikki kehittyy sitä mukaa kun lapsi kehittyy. Noin vuoden ikäinen lapsi leikkii yksinleikkejä, jotka usein liittyvät tiettyyn ajattelun kehitysvaiheeseen. Parin vuoden iässä olevat lapset alkavat

leikkimään rinnakkaisleikkejä, joissa leikkipaikka ja -välineet voivat olla yhteisiä, mutta jokainen leikkii vielä omaa leikkiään. (Heinämäki 2000, 13.) 2-4-vuoden ikäiset lapset siirtyvät rinnakkaisleikeistä yhteisleikkeihin. Samalla heidän esittävät leikkinsä kehittyvät ja lapsi kykenee eläytymään esittämänsä rooliin. Tässä iässä lapset oppivat kokemaan iloa yhdessäolosta toisten lasten kanssa leikin ja yhteistoiminnan myötä. Samoihin aikoihin kehittyvät myös lapsen sosiaalisen vuorovaikutuksen perustaidot, joita ovat toisten kuunteleminen ja vuorotellen puhuminen. Nämä taidot kehittyvät kielen kehityksen, kyselykauden ja leikin kehityksen myötä. Tällöin lapset oppivat samalla myös empatian kyvyn, eli kyvyn ymmärtää toisten tunteita. Lisäksi lapset alkavat oppia tässä iässä sosiaalisia sääntöjä, kuten vuorottelua ja jakamista. Tällöin lasten leikkeihin ja toverisuhteisiin alkaa tulla konflikteja, joiden avulla lapsille alkaa kehittyä ja vahvistua kyky ratkaista asioita sosiaalisissa suhteissa. Aikuisten rooli näissä tilanteissa on ratkaiseva, sillä aikuisen ei tulisi kukaan joka kerta puuttua lasten riitoihin ja sanaharkkoihin. Tällöin lapset oppisivat itse harkitsemaan vaihtoehtoja ja tekemään kompromisseja. (Heinämäki 2002, 17-19.) 4-7-vuotiaat lapset, jotka lähestyvät jo kouluikää, leikkivät yhteistoimintaleikkejä, roolileikkejä ja sääntöleikkejä, jotka tukevat muun muassa lapsen kielen kehitystä. Aineksia leikkeihinsä lapset ottavat sosiaalisesta ympäristöstään, kuten esimerkiksi hammaslääkärikäynnistä tai kaupassa käynnistä. Ristiriidat leikeissä lisääntyvät ja ratkaisutapojen puutteessa aggressiivinen käyttäytyminen voi muodostua tavaksi kohdata sosiaalisia tilanteita. (Heinämäki 2002, 23.)

4.3 Tunne – elämän kehitys

Lapsen tunne – elämän kehitys

Tunteet kertovat meille osasta itseämme, ja tunteissa koemme olevamme lähimpänä omaa sisimpäämme. Tunteet voivat olla hyvin vahvoja tai ne voivat olla pieniä ja herkkiä tuntemuksia. (Dunderfelt & Laakso & Niemi & Peltola & Vidjeskog 2001, 49). Lapsen tunne – elämän kehitykselle on tärkeää, että aikuinen, yleensä vanhempi tai varhaiskasvatuksen ammattilainen ymmärtää lapsen tunteita ja opettaa lasta tunnistamaan tunteitaan. Lapsen tunne – elämän kehityksen kannalta tärkeitä kokemuksia ovat ne, kun lapsi jakaa vaikeat tunteensa ja tulee hyväksytyksi kiukunkin keskellä. Toisen ja kolmannen elinvuoden aikana lapset oppivat aktiivisesti lohduttamaan sekä loukkaamaan

muita. Tässä iässä lapset eivät reagoi toisen ihmisen tunnetiloihin, vaan tuottavat itse erilaisia emootioita. Lapselle onkin tärkeää, että hän saa lohdutusta ja hänellä on mahdollisuus rauhoittua vanhemman avulla, sillä tämä antaa lapselle tunteen siitä, että hän on rakas kaikkine tunteineen. Lapsille tulee myös opettaa, että tunteisiin on lupa, mutta esimerkiksi toisten ihmisten ja tavaroiden vahingoittamiseen ei ole. Perustellut rajat antavat lapselle loppujen lopuksi turvallisen olon. Ihmisten, myös lasten elämään kuuluvat pettymykset, sillä ne ovat väistämätön osa elämäämme. Turhien ja liiallisten pettymysten ja yhteenottojen aiheuttamista lapsen kanssa tulee kuitenkin väistää, sillä rajoittaminen loukkaa lasta. Tämä tunne voi syventyä häpeäksi, ellei aikuinen pehmennä tilannetta. Lapsen tunne – elämän kehityksen kannalta rohkaisu, kannustus ja vahvuuksien huomioiminen ovat hyvin tärkeitä. 5- 7- vuotiaan lapsen tunne-elämän kehityksessä tapahtuu myös paljon. Viisivuotiaat osaavat tuoda esiin tilanteita pelon, ilon, surun, vihan ja ujouden tunteille, mutta jo seitsemänvuotiaana lapset osaavat mainita näiden lisäksi ylpeyden, mustasukkaisuuden, kiitollisuuden, huolestuneisuuden, syyllisyyden ja jännittyneisyyden. Näinä vuosina lapsen kyky ymmärtää emootioita laajenee ja syvenee huomattavasti. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2008; Pihlaja 2001, 135.)

Tunne-elämän häiriöt

Lapsen kielen kehityksessä ilmenevät häiriöt voivat aiheuttaa lapselle ongelmia myös tunne-elämän osa-alueilla. Lapsen fyysinen ympäristö ja ennen kaikkea lapsen lähellä olevat ihmiset edustavat lasta ympäröivää maailmaa. Kun lapsella on positiivinen vuorovaikutussuhde ympäröivään maailmaan, edesauttaa se lapsen tasapainoisen tunne-elämän kehittymistä. (Alahuhta 1990, 8.) Mikäli kielen kehityksen häiriöt aiheuttavat lapselle ongelmia myös tunne-elämässä, voivat ne näyttäytyä esimerkiksi erilaisena häiriökäyttäytymisenä sekä persoonallisuuden kehittymisen häiriöinä. Häiriökäyttäytymistä voi olla esimerkiksi kurittomuus sekä keskittymiskyvyttömyys. Tunne-elämän häiriöt voivat taas esiintyä ahdistuksena, koulupelkona tai neuroottisina oireina. (Alahuhta 1990, 85-88.) Eri yhteisöissä on sosiaalis – emotionaalisille erityisen tuen tarpeille monia eri nimityksiä. Koulumaailmassa käytetään yleisesti termiä käyttäytymishäiriöt, päivähoitomaailmassa sosiaalis – emotionaaliset häiriöt ja psykiatriassa voidaan diagnosoida lapsi masentuneeksi, ahdistuneeksi tai psykoottiseksi. Kun lapsen ongelmat määritellään yksilökeskeisesti, niin ongelman hoitamisessakin korostuvat yksilöön kohdistuvat toimenpiteet. (Pihlaja 2001, 134.)

Kun pohditaan sitä, mitä sosiaalis – emotionaalisilla häiriöillä tarkoitetaan, voidaan samalla pohtia tarkoin sitä, mistä häiriössä todella on kyse. Sosiaalis – emotionaalista häiriötä voidaan ajatella myös niin, että on kyse lapsen emotionaalisesta kehityksestä, jota on tavalla tai toisella häiritty. Ympäristön rooli on ratkaisevaa siinä, kun määritellään mikä on häiriintynyttä ja mikä ei. Näin ollen sosio – konstruktivistinen käsitys lapsen kasvusta ja oppimisesta vastuuttaa tässä prosessissa lapsen yksilön lisäksi lapsen ympärillä olevat ihmiset, kulttuurin ja kulttuurin tavat ja arvot. Sosiaalisen ympäristön merkitys on siis eriarvoisen tärkeää. (Pihlaja 2001, 136.)

5. LAPSEN KIELELLINEN KEHITYS

5.1 Kielen ja puheen kehitys

Ensimmäinen vaihe lapsen kielen kehityksessä on esikielinen kehitys, joka tapahtuu lapsen ensimmäisten elinkuukausien aikana. Tällöin lapsi havaitsee ääniä ja intonaatiokulkujen eroja. Mikäli lapselle puhutaan ja hänen kanssaan ollaan vuorovaikutuksessa, lapsen jokeltelu alkaa monipuolistua lapsen ollessa kolmen kuukauden ikäinen. Ennen puhumaan oppimistaan lapsi oppii käyttämään eleitä viestimisen apuna. Alle vuoden ikäisenä lapsi ymmärtää puheesta sanoja ja sanontoja, mutta ensimmäiset omat sanansa lapsi sanoo noin vuoden- puolentoista vuoden iässä, tämän jälkeen lapsi omaksuu nopeasti uusia sanoja ja sanontoja. Kahden vuoden ikäisellä suomalaislapsella on yleensä käytössään 47 - 440 sanaa. Lapsi omaksuu ympäristön käyttämän kielen, mutta kielen oppiminen ei kuitenkaan tapahdu pelkästään matkimalla, vaan lapsi kokeilee ja soveltaa oppimiaan kielellisiä asioita aktiivisesti. Lapsen kielellinen kehitys tapahtuu vaihteittain ja noin viiden - kuuden vuoden iässä lapsi on yleensä omaksunut lähes virheettömän puhekielen. Viiden - kuuden ikävuoden jälkeen lapsi alkaa vähitellen ymmärtää syvemmin kielen merkitystä, oppia uusia käsitteitä ja tajuta abstrakteja ilmaisuja. (Svärd 1996, 148-149.)

Lapsen kielen kehittymisen kannalta hyvin tärkeää on lapsen kasvuympäristö ja kasvatustajien tehtävä on tarjota lapselle rikas ja sävykäs kielellinen ympäristö. (Reunamo 2007, 91). Tämä tarkoittaa päivähoitossa esimerkiksi sitä, että kaikissa varhaiskasvatuksen hoito-, kasvat- ja opetustilanteissa kasvattajan tulisi käyttää mahdollisimman rikasta ja selkeää kieltä. Samalla kasvattaja toimii näissä tilanteissa tärkeänä kielenkäytön mallina, kuuntelijana ja keskustelijana. (Rauman kaupunki 2006.) Hyvän kielen kehittymistä edesauttaa myös keskusteleva ja kannustava ilmapiiri. Kasvattajan tärkeinä tehtävinä on tunnistaa lapsen ilmaisuun kuuluvia viestejä lapsen tarpeista, motiiveista ja hyvinvoinnista sekä tuntea lapsen tavat ja taidot, jotta lapsen kielenkäyttöä voidaan tarkastella lapsen taitoihin eikä puutteisiin liittyvinä asioina. Lapsen käyttämä kieli on ikkuna hänen elämysmaailmaan, hänelle merkityksellisiin asioihin sekä hänen taitavuuteen ja persoonaan. (Reunamo 2007, 91.)

Kuten muutkin tiedollisen alueen perustaidot, opitaan myös kieli pääosin jokapäiväisissä tilanteissa, kuten vuorovaikutustilanteissa ja toiminnassa. (Koppinen ym. 1989, 129-130). Inhimillinen vuorovaikutus onkin yhtenä edellytyksenä kielen oppimiselle. Vuorovaikutustilanteissa tärkeää on, että lapsi saa alusta asti myönteisiä kokemuksia yhteydestään muihin ihmisiin. Tällöin lapsessa syntyy aktiivinen halu vuorovaikutukseen. (Svärd 1996, 147.) Kasvattajan tulisi kannustaa lasta kuuntelemaan, puhumaan ja kertomaan kokemuksistaan, tarpeistaan, tunteistaan sekä ilmaisemaan rohkeasti mielipiteitään. Koska lapsen päivä rakentuu usein erilaisista vuorovaikutustilanteista toisten lasten ja aikuisten kanssa, on tärkeää, että lasta autetaan kehittämään kieltään turvallisessa, kannustavassa ja leikkisässä ilmapiirissä ilman pakon ja epäonnistumisen tunnetta. Tämä auttaa samalla siihen, että lapselle kehittyy myönteinen kuva itsestään ja rohkeus itsensä ilmaisemiseen. (Rauman kaupunki 2006.)

On tärkeää, että lapselle tarjotaan monipuolisia kokemuksia ja jokapäiväiseen elämäntilanteeseen liittyviä tapahtumia, kuten esimerkiksi käynti postissa tai kaupassa. Niistä lapsi saa havaintotoimintojensa kautta aineksia kielen kehittymiselle. Lisäksi on hyvin tärkeää, että lapselle puhutaan jokapäiväisen elämän luonteisissa tilanteissa, kuten esimerkiksi päivähoitoon tullessa, ruokailutilanteissa ja lepotilanteissa. (Koppinen ym. 1989, 129-133.) Lapsen kielellistä tietoisuutta kehittävät myös arkipäivän tilanteisiin liittyvät leikkimieliset löpöttelyt, höpöttelyt ja sananväännökset samoin kuin riimit, lorut ja runot (Rauman kaupunki 2006). Nämä rikastuttavat samalla lapsen mielikuvitusta ja sanavarastoa. Laulaminen ja lapsen kanssa kuunneltu musiikki edistävät myös lapsen kielellistä kehittymistä. Lapselle tuli myös tarjota monipuolista lastenkirjallisuutta, roolileikkivälineitä ja erilaisia pelejä, joiden tulisi olla suunniteltuja ja valittuja siten, että ne tukevat kielellisen ilmaisukykyä kehittymistä, ajattelukykyä ja luovuutta. (Koppinen ym. 1989, 126-128.)

Kielen ja puheen kehityksellä on suuri merkitys lapsen kokonaiskehitykselle, sillä ilman kieltä vuorovaikutukseen perustuvat kontaktit jäävät heikoiksi. Kieli vaikuttaa lapsen jokapäiväiseen toimintaan ja se vaikuttaa myös ajattelun kehitykseen. Kyky käyttää kieltä ohjaa lapsen minuuden kehitystä, eli sitä millainen kuva lapsella on itsestään. Kaveripiirissä kielellinen ilmaisu ohjaa lapsen sosiaalista roolia ja vuorovaikutus onkin hyvin tärkeä lapsen kielen kehityksessä. (Heinämäki 2000, 49-50.) Kielen oppimista puolestaan motivoi lapsen sosiaalinen kanssakäyminen aikuisten ja muiden lasten kanssa. Kun lapsi kommunikoi muiden kanssa, hän oppii, että kielen avulla voi hallita pa-

remmin ympäristöään. Kielen avulla voi pyytää, kieltää ja vähitellen ilmaista yhä paremmin omia toiveitaan ja tarpeitaan ja saada ne tyydytetyiksi. (Svärd 1996, 150.)

5.2 Kielen ja puheen kehityksen häiriöt

Lapsen ongelmat kielenkehityksessä saattavat ilmetä jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Mutta mikäli lapsi osallistuu aktiivisesti vuorovaikutukseen muiden kanssa ja tuottaa puhetta, voi lapsen kielen kehityksen poikkeavuuksia olla hyvin vaikea huomata, vaikka poikkeavuus voisi olla melko vaikeakin. Lapsella oleviin ääntämisvirheisiin sen sijaan kiinnitetään helpommin huomiota, etenkin jos niitä on lapsen puheessa pitempään kuin yleensä ikätovereilla. Syyt kielen ja puheen kehityksen häiriöihin voivat olla moninaiset ja tarvittaessa lapsen kielen ja puheen kehityksen ongelmiin liittyen voidaan tehdä lapsen kokonaisvaltaista kehitystä kartoittavia psykologisia tutkimuksia. Häiriöiden varhainen havaitseminen mahdollistaa riittävän aikaisin aloitetun kuntoutuksen, jolloin tulokset ovat parempia kuin jos ne aloitettaisiin myöhäisemmässä vaiheessa. Kun kuntoutus on aloitettu riittävän varhaisessa vaiheessa, kuntoutus vähentää samalla muiden ongelmien syntymistä ja syvenemistä. Näitä ongelmia voivat olla esimerkiksi lapsen sosiaalisten suhteiden vaikeutuminen tai kognitiivisen oppimisen rajoittuminen. Tapoja kielen ja puheenkehityksen häiriöiden luokitteluun on monia, mutta yksi tapa on selittää ne häiriöt, joiden syynä ei ole muuta diagnoosia, johon poikkeavuus liittyisi. Näitä häiriöitä ovat viivästynyt puheenkehitys, dysfasia, mutismi, erilaiset äännevirheet, änkytys, äänihäiriöt ja muut kielen kehityksen poikkeavuudet. Seuraavassa on tarkemmin selostettu edellä mainittuja kielen ja puheen kehityksen häiriöistä. (Svärd 1996, 151-152.)

Viivästynyttä puheen kehitystä voidaan epäillä silloin, kun lapsi ei kahteen ikävuoteen mennessä ole oppinut noudattamaan suullisia ohjeita tai jos lapsi ei puhu viimeistään kolmevuotiaana. Mikäli lapsi alkaa tuottaa puhetta myöhemmin, verrattuna muihin lapsiin, voidaan viivästynyt puheenkehitys erottaa poikkeavasta kielenkehityksestä. Jos lapsen puheen kehitys on viivästynyt, eikä puhetta ole lainkaan tai sitä on hyvin vähän, kun lapsi on noin kolmen vuoden ikäinen tai nuorempikin, olisi syytä lähettää lapsi tarkempaan tutkimukseen. Lapsi, jolla puheen kehitys on viivästynyt, tarvitsee usein puheterapiaa ja hänen kielellistä kehitystään tulisi tukea kaikissa arkitoiminnoissa. Kaikenlai-

nen kokemusten ja kielellisten virikkeiden antaminen ja vuorovaikutuksen tukeminen on erityisen tärkeää. Erityistä kielikyvyn kehityshäiriötä, eli kielenkehityksen erityisvaikeutta kutsutaan yleisesti dysfasiaksi. Se on yläkäsite kielellisten kehitysongelmien erilaisille muodoille. Mikäli lapsella on dysfasia, hänellä voi olla vaikeuksia puheen tuottamisessa ja puheen ymmärtämisessä. Vaikeita kielellisiä toimintoja voi dysfaattikolle olla muun muassa kieliopillisten rakenteiden ymmärtäminen ja tuottaminen, sanavaraston ja käsitteiden hallinta, nimeäminen, lyhytkestoinen auditiivinen muisti, auditiivinen hahmottaminen, puheäänteiden ja sanojen ääntäminen, kertova puhe ja muu kielen käyttö. Lievästi dysfaattisen lapsen puhe voi olla selvää. Lievästi dysfaattinen lapsi voi myös tulla toimeen arkipäivän tilanteissa. Kuitenkin kokonaisuutena puhe on niukkaa ja sanan löytäminen, nimeäminen tai muistaminen voi olla vaikeaa.

Yksi kielenkehityksen häiriö on mutismi. Mutismi tarkoittaa käytännössä puhumattomuutta ja se saattaa liittyä neurologisiin tai psyykkisiin sairauksiin. Täydellisen puhumattomuuden lisäksi mutismi voi ilmetä selektiivisenä mutismina, eli lapsi ei suostu puhumaan kuin tietyille henkilöille tai tietyssä tilanteessa, vaikka osaa puhua normaalilla tavalla. Usein selektiivinen mutismi alkaa lapsen ollessa 3-5-vuotias ja se voi johtua passiivisista aggressioista, perinnöllisestä taipumuksesta, epänormaalista äiti-lapsisuhteesta, voimakkaasta ujoudesta ja orgaanisesta puhevaikeudesta. Selektiivisestä mutismista voi olla haittaa myös lapsen muulle kehitykselle, sillä lapsi saattaa vetäytyä sen vuoksi monista tarjolla olevista sosiaalisista tilanteista ja kielen harjaannuttaminen saattaa jäädä tällöin vähäiseksi. Suurin osa alle kouluikäisten lasten puhehäiriöistä on kuitenkin erilaisia äännevirheitä ja artikulaatiohäiriöitä. Suomen kieltä puhuvilla lapsilla eniten äännevirheitä esiintyy r-, s-, k-, ja l- kirjaimissa. Osa näistä lasten puhehäiriöistä johtuu normaalista kypsyttämättömyydestä, mutta mikäli äännevirheitä esiintyy 5-6-vuotiailla lapsilla, ne harvoin häviävät itsestään. Tällöin lapsi tarvitsee tukea äännevirheiden korjaamiseen. Mikäli äännevirheet eivät ole korjautuneet ennen kouluikää, voi se altistaa lapsen kouluikäisten yhteisössä jonkinasteiseen kiusaamiseen.

Lapsilla kielenkehityksen häiriö voi ilmentyä myös änkytyksenä. Lapsen änkytyksen taustalla voi olla ongelmia oppimisprosessissa, neuroosipohja tai orgaaninen syy. Änkytystä esiintyy yleisesti enemmän pojilla kuin tytöillä se alkaa usein varhaislapsuudessa, mutta änkytys voi alkaa myös myöhemmin, kuten murrosiässä. On tärkeää muistaa, että pienen lapsen normaaliin puheenkehitykseen kuuluu myös sanojen tai tavujen toistoa, sillä lapsen ajatus kulkee usein nopeammin kuin sanat ilmaisuihin löytyvät. Tällöin lap-

selle on annettava aikaa asiansa esittämiseen. Lasta ei pidä hoputtaa eikä oikaista, sillä vähitellen toistot vähenevät ja jäävät puheesta pois. Lasten äänihäiriöiden syyt voivat olla moninaiset ja niiden taustalla ovat yleensä toiminnalliset syyt. Pojilla saattaa esimerkiksi esiintyä äänenkäheyttä johtuen liiallisesta huutamisesta ja aran lapsen puhe saattaa olla jopa kuiskaavaa. Äänihäiriöiden syyt voivat olla myös psyykkisiä tai ympäristöstä johtuvia, mutta äänihäiriöitä voi syntyä myös allergioiden seurauksena. Mikäli lapsi käyttää ääntään jatkuvasti väärin, voi se rasittaa lapsen äänihuulia. Lapsen hitaan, puutteellisen tai poikkeavan kielen kehityksen voi aiheuttaa edellä mainittujen lisäksi huuli-suulakihalkio tai suulakihalkio, cp-vamma, kuulovamma, kehitysvammat, autismi, näkövamma ja kuulonäkövammat. (Svärd 1996, 152 - 157.)

5.3 Kielen ja puheen kehityksen tukeminen lapsiryhmässä

Lapsen kielen kehityksen häiriöitä tarkasteltaessa huomataan miten monien eri toimintojen hallintaa puheen ja kielen omaksuminen ja tuottaminen edellyttävät. Lapsen kielellistä kehitystä tukevat samalla toiminnot, joissa lapsen motoriset, kognitiiviset ja sosiaaliset taidot lisääntyvät. Koska lapsen kehityksen eri osa-alueet harjaantuvat rinnakkain, edellyttää kielen ymmärtämisen, tuottamisen ja käyttämisen tukeminen monipuolisia toimintamahdollisuuksia. Toimintamahdollisuuksien lisäksi lapselle on tarpeen tarjota myönteisiä vuorovaikutustilanteita ja hyviä kielellisiä malleja, sillä usein vaikeasti kielihäiriöisellä lapsella on häiriöitä kaikilla tai joillakin seuraavista kehityksen osa-alueesta; kielen ja puheen kehitys, havaintotoiminnot, kuulo, näkö- ja tuntoaistimukset sekä niiden integroituminen, motoriset toiminnot, karkea- ja hienomotoriikka, sosiaaliset ja emotionaaliset vaikeudet seurauksena hankaloituneesta vuorovaikutuksesta ja ympäristöön orientoitumisesta. (Svärd 1996, 157-158.) Tämän vuoksi onkin tärkeää, että kielihäiriöinen lapsi saa tukea kielen kehittymiseen, mutta lisäksi hän tarvitsee runsaasti tukea itsetuntonsa vahvistumiseen ja omien vahvuuksiensa löytämiseen. Jokaisen lapsen tuleekin saada kokea olevansa hyväksytty sellaisenaan kuin hän on. (Svärd 1996, 164.)

Päivähoidon arjessa monia päivittäisiä toimintoja voidaan jäsentää niin, että kielihäiriöisten lasten ja muidenkin lasten on niitä helpompi ymmärtää. Esimerkiksi apuna toiminnan jäsentämisessä voidaan käyttää kuvia. Kuvien lisäksi apuna voidaan käyttää jotain esinettä symbolisoimaan jotakin tiettyä toimintaa niin, että päivän kulkua ja toi-

minnasta toiseen siirtymistä havainnollistetaan tietyn esineen avulla. Tällöin lapsia voidaan auttaa kertomaan menneestä ja ennakoimaan tulevaa kuvan tai esineiden kautta samalla kun lapsille kerrotaan päivän toiminnoista. Yhdessä kuvien ja symbolisoivien esineiden kanssa voidaan käyttää myös tilanteita kuvaavia viittomamerkkejä. Kuvat yhdessä viittomamerkkien kanssa auttavat lapsia yhdistämään sanat ja kerronnan käsitteisiin ja tapahtumiin. (Svärd 1996, 163.)

Päivähoidon henkilökunnalla on tietoa lasten normaalikehityksestä ja koska päivähoidossa on vertailukohteena runsaasti samanikäisiä lapsia, saatetaan päivähoidossa havaita jokin kielenkehityksen poikkeavuus, jota kotona tai neuvolassa ei ole havaittu. Päivähoidon tehtävälueeseen ei kuitenkaan kuulu ottaa selville, mikä on syynä lapsen kielen kehityksen viivästymiseen tai poikkeavuuteen. Päivähoidon tehtävänä on kuitenkin lapsen kokonaiskehityksen havainnoiminen ja siitä vanhemmille informoiminen sekä vanhempien ohjaaminen tutkimuksiin ja tutkimuksiin hakeutumisen motivoiminen. (Svärd 1996, 164-165.)

5.4 Kielen ja kommunikoinnin merkitys lapsen kehitymiselle

Kielen käyttäminen on ihmiselle yhtä luonnollista kuin hengittäminen tai käveleminen. Puhuttua kieltä pidetäänkin usein samanlaisena selviönä kuin hengitettyä ilmaa, eikä kumpaakaan niistä usein edes ajattele ennen kuin hengitysilma saastuu tai kieli lakkaa taipumasta viestintäkäyttöön. (Koppinen ym. 1989, 7.) Lapsen kehityksessä kielen merkitys on keskeinen, sillä kieli on kaiken oppimisen, ajattelun, sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen kehittymisen perusta. Koska kieli, liikkuminen, tunteet ja aistit ovat riippuvaisia toisistaan, on varhaiskasvatuksessa kieltä rikastuttavan toiminnan kohteena koko lapsi. Kun lapsi kasvaa, kielen tehtävä ajattelutoiminnan tukena korostuu. Tällöin kehittyvät lapsen kyky loogiseen ajatteluun, ongelmanratkaisuun ja kuvitteluun. Puheen ja kielen välityksellä lasta voidaan aktivoida, motivoida ja hänen toimintaansa voidaan vaikuttaa. Kieli toimii lapselle apuvälineenä tunteiden sanalliseen ilmaisuun, todellisuuden kuvaamiseen sekä löytämiseen ja oman itsensä löytämiseen. Kieli on myös perustava osa identiteettiämme ja itsetuntoamme. (Rauman kaupunki 2006.)

Kieli on tärkeä osa itseämme ja sen avulla voimme ilmaista suhteellisen tarkasti ja monipuolisesti mielemme liikkeitä, kuten ajatuksia ja tunteita. Lapsella kielen oppiminen

auttaa häntä jäsentämään ympäristöään ja muodostamaan maailmankuvaansa sekä selkiyttämään ajatuksiaan, tunteitaan ja asenteitaan. Kielen avulla lapsi muodostaa myös käsityksensä ihmisestä, yhteiskunnasta ja luonnosta. Tunteiden selkeytymisen lisäksi kieli auttaa lasta ilmaisemaan tunteita ja analysoida tunnetiloja. Kielen avulla ihminen myös tallettaa muistiin menneitä tapahtumia ja kokemuksia ja suunnittelee tulevaa. (Svärd 1996, 147.) Kielellisen vuorovaikutuksen välityksellä muiden ihmisten kanssa lapsi omaksuu erilaisia arvoja, normeja, asenteita ja rooleja. Näin ollen lapsen kielelliset taidot vaikuttavat hänen asemaansa sosiaalisessa yhteisössä, erityisesti ikätoverien joukossa. (Koppinen ym. 1989, 7-8) Mikäli lapsella on puutteellinen kyky omaksua tai tuottaa kieltä, se rajoittaa hänen kielen käyttöään monissa tilanteissa, joissa kieltä yleensä käytetään. Tämä voi merkittävästi haitata lapsen edellytyksiä toimia täysivaltaisena yhteisönsä jäsenenä ja siten aiheuttaa syrjäytyneisyyttä. (Svärd 1996, 146.)

Olemassa olomme perustuu suhteisiimme muiden ihmisten kanssa sekä kommunikointiin, jonka avulla muodostamme näitä suhteita. Kommunikointi on ihmisten tapa viestiä. Samalla se on tietoista vuorovaikutusta, jossa ihmiset ilmaisevat, vastaanottavat sekä tulkitsevat erilaisia viestejä. Kommunikaatio on myös identiteettimme perusta ja perusta kokoontumiselle ja tapaamisille muiden ihmisten kanssa. Näin ollen se on perusehto ryhmille ja ryhmänjäsenten toiminnalle ja tehokkuudelle. Ihmisellä on luonnolliset ja synnynnäiset tarpeet kommunikoinnille. Näitä tarpeita ovat fysiologiset tarpeet (lisääntyminen, syöminen, suoja), psykologiset tarpeet (identiteetti, itsevarmuus, turvallisuus), yhteisölliset tarpeet (omaisuus, läheisyys, asema) ja yhteiskunnalliset tarpeet (sovitus, tiedon siirtämisen taito ja perintö). Yleisin tapa ihmisten väliseen kommunikointiin on sanallisen viestinnän käyttäminen eli puhuminen ja kirjoittaminen. Puhumisen ja kirjoittamisen lisäksi ja rinnalla käytämme eleitä ja ilmeitä, äänensävyjä ja toimintaa, joita voimme käyttää joko tiedostamattamme tai tarkoituksellisesti. Sana kommunikointi tulee latinankielisestä sanasta, mikä tarkoittaa suomeksi jakaa, tehdä yhteiseksi. Kommunikoinnin avulla voimmekin jakaa esimerkiksi elämyksiämme, ajatuksiamme, toimintoja, arviointia, tietoa, tarpeita ja tunteita. (Nilsson & Waldemarson 2006, 9-23; Papunet 2008.)

Jos puhekyky tai kielelliset taidot jäävät osittain tai kokonaan kehittymättä tai ne myöhemmässä vaiheessa menetetään, tarvitaan viestinnän ja kommunikoinnin tueksi puhutun kielen täydentäviä ja korvaavia keinoja. Nämä ovat hyvin tärkeitä, sillä aitoa vuorovaikutukseen perustuvaa kommunikointia on se, kun molemmat osapuolet ilmaisevat

itselleen tärkeitä asioita ja yrittävät ymmärtää toistensa näkökulmaa aiheesta. Kun tähän pyritään, voi kommunikoidessa käytetty tapa olla mikä tahansa. Kommunikoinnin merkitys korostuu ihmisen yksilöllisessä kehityksessä, sillä joka kerta kun olemme yhteistyössä toisen ihmisen kanssa, opimme jotakin uutta. Opimme uutta toisesta, siitä mistä puhumme, ympärillä olevasta maailmasta ja itsestämme. (Nilsson & Waldemarson 2006, 9-23; Papunet 2008.)

6. TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Tutkimuksen suorittaminen

Kartoituksessani lähetin 20 kyselylomaketta viiteen eri päivähoitoryhmään. Pääsääntöisesti lähetin kyselyt sellaisiin ryhmiin, joissa oli AAC – menetelmiä käyttävä lapsi/lapsia. Jokaiseen ryhmään lähetin useampia kappaleita, koska tavoitteenani oli saada mahdollisimman monen ammattiryhmän vastauksia. Tämä sen vuoksi, että tällöin saisin paremmin selville kuinka eri ammattiryhmien edustajat kokevat AAC – menetelmien käytön ja näin selviäisi mielestäni paremmin koko ryhmän työntekijöiden AAC - menetelmien hyödyntäminen. Lisäksi kyselyjen lähettäminen ryhmittäin kertoisi minulle monipuolisemmin koko ryhmän toiminnasta ja AAC – menetelmien käytöstä. Käytin kyselyssäni, tulosten esityksessä ja analysoinnissa termiä koulutus. Koulutuksella tarkoitan kaikkea AAC – menetelmiin liittyvää ammatillista koulutusta, erilaisia perehdytyksiä, ohjaamisia sekä työpaikkakoulutusta. Kyselyyn sain palautettuja vastauksia kolmetoista kappaletta. Vastaajista kuusi oli lastentarhanopettajaa, neljä lastenhoitajaa, kaksi erityislastentarhanopettajaa ja yksi erityislapsen avustaja. Seuraavassa kerron pääasiat keräämästäni taustatiedosta, esitän kartoitukseni ja käytännön havainnoinnin tuloksia sekä niistä tekemiäni pohdintoja. Kyselyn kysymysalueet olen jakanut aihepiirin mukaan kolmeen osioon selvennyksen vuoksi. Nämä osiot ovat aikaisempi koulutus ja koulutus-tarve, AAC – menetelmien käyttö ja kommunikointi. Kyselyn tulosten ja analysoinnin jälkeen analysoin myös käytännön havainnoinnin tuloksia.

6.2 Tulokset ja analysointi

Taustatieto

Halusin kerätä opinnäytetyöhöni taustatietoa, jotta saisin siihen lisää syvyyttä, sekä monipuolisempaa tietoa AAC – menetelmien käytön tilanteesta. Kemin alueella selkeästi eniten käytettyjä AAC – menetelmiä ovat erilaiset kuvat ja viittomat. AAC –

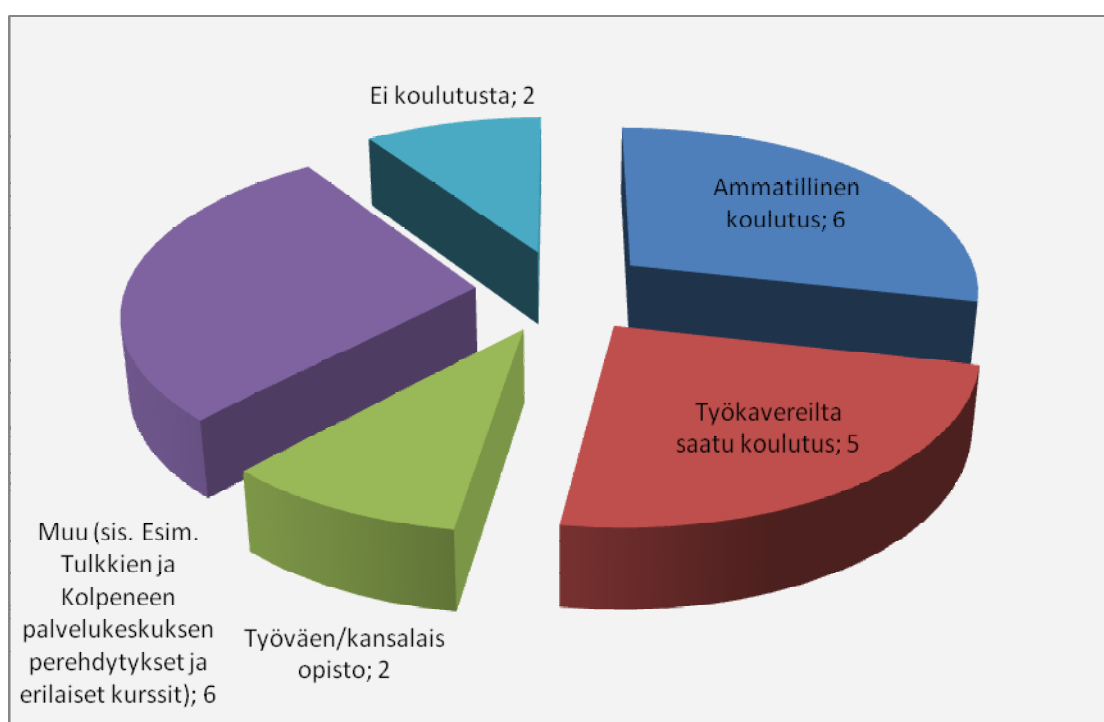
menetelmien käyttö ja käyttäjien määrä on vuosien aikana kasvanut ja todennäköisesti käyttö tulee tulevaisuudessa edelleen lisääntymään. Tähän ovat osaltaan vaikuttaneet ihmisten lisääntynyt tietoisuus kielihäiriöistä sekä kielen kehittymisen tukemiseen vaikuttavista puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä. Useiden tutkimuksien (ks. s. 5 – 6) ja ammattilaisten käytännön kokemusten mukaan erilaiset kielihäiriöt sekä käytöshäiriöt, jolloin AAC – menetelmät ovat käytössä, ovat myös lisääntyneet maassamme, mutta myös maailman laajuisesti. Osaltaan menetelmien käytön lisäämistä on edistänyt myös se, että esimerkiksi lasten vanhemmat osaavat ja heitä paremmin opastetaankin nykyisin vaatimaan niitä palveluja, joita on mahdollista saada.

AAC- menetelmiä käyttävien lasten määrät poikkeavat todella suuresti verrattaessa tulkkipikeskuksen ja päivähoiton käsitystä lasten määrissä. Tulkkipikeskus arvioi AAC - menetelmiä käyttävien lasten määräksi hieman alle 50 ja päivähoito maksimissaan noin 15. Suurin osa AAC – menetelmiä käyttäviä lapsia on kuitenkin päivähoiton piirissä, joten missä ovat nämä loput noin 30 lasta? Voi olla, että on lapsia, joilla menetelmiä on käytössään esimerkiksi kotona, mutta ei päivähoitossa. Toinen vaihtoehto on, että tulkinnoissa on eroja päivähoiton ja tulkkipikeskuksen välillä. Eli mitkä lapsista katsotaan AAC – menetelmiä käyttäviksi ja erityistä tukea tarvitseviksi. Yksi mahdollisuus on myös se, että lasten todellista määrää on hyvin hankala tilastoida ja arvioida tai päivähoitossa ei ole kaikilla niillä lapsilla AAC – menetelmät käytössä, joilla tulkkipikeskus olettaa niiden olevan. Tällöin korostuukin perheiden, kasvattajien ja tulkkipikeskuksen välinen yhteistyö, tulisiko sitä olla enemmän kuin mitä tällä hetkellä on?

Aikaisempi koulutus ja koulutustarve

Kyselyissä selvitin päivähoiton henkilökunnan aikaisempaa koulutusta AAC – menetelmiin liittyen, sekä koulutuksen tarvetta tulevaisuudessa. Kyselyihin vastanneista melkein kaikilla oli aikaisempaa koulutusta tai ohjausta AAC - menetelmistä ja tämä koettiin hyväksi ja hyödylliseksi asiaksi. Kuvioista 1. näkyy selvemmin minkälaista aikaisempaa koulutusta vastanneilla oli AAC – menetelmistä. Kuvioon olen huomionnut sen, että yhdellä vastaajalla on voinut olla koulutusta useammasta eri paikasta. Vastanneista kuudella oli ammatilliseen koulutukseen sisältyvää koulutusta AAC – menetelmistä. Lisäksi erilaista koulutusta oli saatu jonkin verran erillisistä AAC – menetelmiin tai lapsen kehitykseen liittyvistä koulutuksista. Muilta päivähoiton työntekijöiltä kuten

erityislastentarhanopettajalta, erityislapsen avustajalta, puheterapeutilta ja toimintaterapeutilta oli saatu myös ohjeistusta AAC – menetelmistä ja niiden käytöstä. Kahdella vastanneista ei ollut minkäänlaista koulutusta tai ohjausta kyseisten menetelmien käyttöön. Aikaisemman koulutuksen/tieto-taidon merkitys vastanneiden keskuudessa oli kuitenkin hyvin selvä. Kahdeksan heistä oli sitä mieltä, että aikaisemmasta koulutuksesta on heidän työssään hyötyä ja kaksi vastanneista sitä mieltä, että mikäli koulutusta olisi ollut, niin siitä varmasti olisi nyt hyötyä. Yksi vastanneista oli sitä mieltä, että aikaisemmasta koulutuksesta ei ollut ollut hänelle hyötyä, koulutuksen vähyys vuoksi. AAC – menetelmiin liittyvää koulutusta pidetään tärkeänä ja hyödyllisenä asiana päivähoiton työntekijöiden keskuudessa.

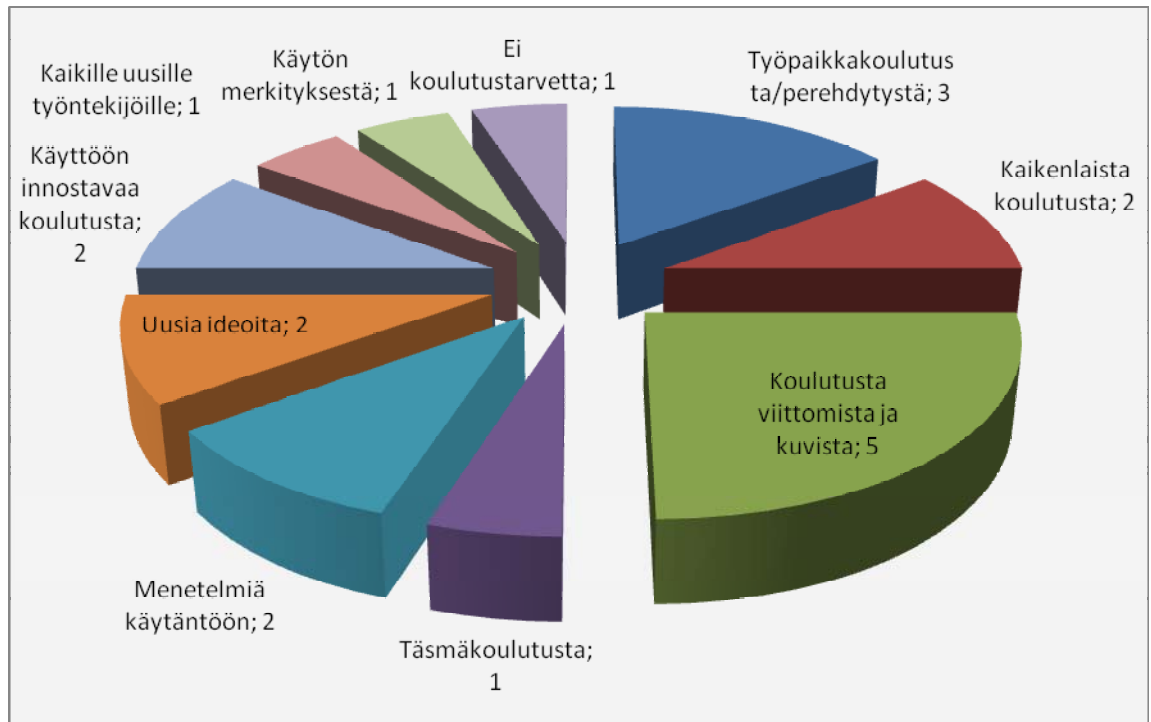

Kuvio 1. AAC – menetelmiin saatu koulutus

AAC – menetelmät eivät kuitenkaan kuulu moneenkaan ammatilliseen koulutukseen muuten kuin valinnaisina opintoina. Itse näen kuitenkin hyvin tärkeänä, että esimerkiksi sosionomeilla olisi perustietämys AAC – menetelmistä riippuen siitä, mihin opinnoissaan suuntautuu. Työskentelemmepä lasten, nuorten, aikuisten, vammaisten tai vanhusien parissa, voi asiakkaanamme olla ihminen, joka tarvitsee puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatio menetelmiä. Tällöin jo perustietämys menetelmistä auttaa meitä esimerkiksi asiakassuhteen luomisessa. Lastentarhanopettajien työskennellessä ryhmissä, joissa on AAC – menetelmiä käyttäviä lapsia, on pedagoginen kasvatusvastuu hänellä. Lastentarhanopettajat ovat vastuussa toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta ryhmäs-

sään. Tämä vuoksi AAC – menetelmien osaaminen ja osaamisen hyödyntäminen ovat tärkeitä, jotta vastuu lapsen pedagogisesta kasvatuksesta ei jäisi mahdollisesti ryhmässä työskentelevälle avustajalle tai jopa kokonaan puutteelliseksi. Kuvioista 1. näkyy hyvin selvästi myös se, kuinka suurta osaa työkavereiden antama koulutus näyttelee. Se on melkein yhtä paljon kuin mitä kyselyyn vastanneilla oli ammatilliseen koulutukseen liittyvää koulutusta AAC – menetelmistä. Tämä mielestäni kertoo myös omalta osaltaan päivähoitoyöntekijöiden koulutustarpeesta AAC – menetelmiin, sillä tätä tietoa ja taitoa lisätään työkavereilta saadulla opastuksella.

Kyselyistä selvisi hyvin selvästi koulutuksen merkitys sekä runsas toive lisäkoulutuksesta, jotta AAC – menetelmien käyttö lisääntyisi ja monipuolistuisi. Päivähoitossa työskenneltäessä kasvattajat toimivat lapsiryhmissä. Kuitenkin lapset täytyy ottaa huomioon yksilöllisesti. Jotta kykenisimme vastaamaan lasten yksilölliseen kehitykseen ja kehityksen ja kasvun tukemiseen, täytyy meillä olla ammattitaitoa, jolla tuemme lasta hänen kasvuprosessissaan. Kyselyyn vastanneista kaksitoista kolmestatoista toivoi AAC – menetelmiin liittyvää koulutusta. Tämä on lähes kaikki kyselyyn vastanneista, joten koulutuksen tarve on hyvin ilmeinen. Koulutustarpeena nähtiin kaikenlaista koulutusta, mutta esiin nousivat etenkin arjen tilanteisiin, kommunikaatioon ja menetelmien käyttöön liittyvää täsmä – koulutusta. Tätä voivat olla esimerkiksi kuvien käyttöä ja viittomien opettelu sekä käyttöön liittyvien uusien ideoiden ja käyttömahdollisuuksien opettelemista. Kuvioista 2. näkee tarkemmin minkälaista koulutusta kyselyyn vastanneet päivähoitoyöntekijät AAC – menetelmiin liittyen toivoi. Yksi vastaaja on voinut toivoa useampaa erilaista koulutusta, mutta vain yksi vastaajista koki, että lisäkoulutukselle ei olisi tarvetta. Tärkeänä nähtiin myös se, että jokaisella päivähoitoyöntekijällä, joka työskentelee sellaisessa ryhmässä, jossa on AAC – menetelmiä käyttävä lapsi, olisi menetelmien käytön perusteet hallussa. Tämä helpottaisi käytännössä ryhmän toimimista, yhtenäistäisi toimintamalleja sekä tasapuolistaisi AAC – menetelmien käyttöä ja monipuolistaisi lapsen mahdollisuutta vuorovaikutukseen. Kuten aikaisemmin tulikin jo esille, että työpaikalla saatua koulutusta oli verrattain paljon, sitä myös toivottiin paljon. Kuvioista 2. näkee selvästi sen, että työpaikkakoulutus/perehdytys koetaan hyvin mielekkääksi.

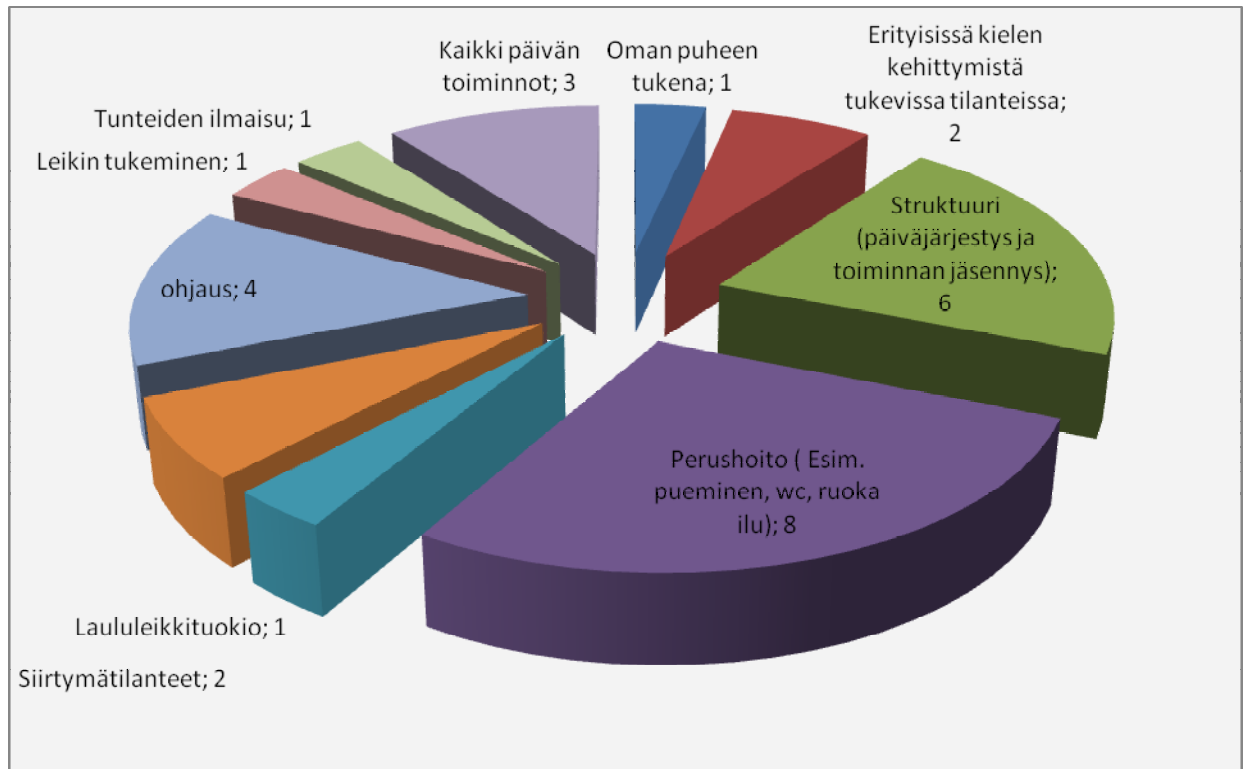
Kuvio 2. Päivähoidon työntekijöiden koulutustarve AAC - menetelmiin

AAC – menetelmien käyttö

AAC – menetelmiä käyttävät yleisesti lapsiryhmässä työskentelevät aikuiset, kuten lastentarhanopettajat, erityislastentarhanopettajat, lastenhoitajat ja avustajat. Pääperiaatteena on, että kaikki ryhmässä työskentelevät aikuiset käyttäisivät sitä menetelmää, joka ryhmässä olevalla/olevilla lapsilla on käytössään. AAC – menetelmien monipuolinen käyttö olisikin todella tärkeää, sillä lapsen käyttämä kieli on ikkuna hänen elämysmaailmaan, hänelle merkityksellisiin asioihin sekä hänen taitavuuteen ja persoonaan. (Reunamo 2007, 91). Kasvattajana toimiessa lapsen tunteminen ja edellä mainitut asiat ovat hyvin tärkeitä, jotta kasvattajat päivähoidossa kykenisivät tukemaan lasta hänen kehitymisessään. Silloin kun lapsella on vaikeuksia kielen kehitymisessä, AAC – menetelmien käyttö on eriarvoisen tärkeää, sillä ne tarjoavat kielen kehityksen häiriöstä kärsivälle lapselle tukimuodon, joka ei estä puheen kehitystä, vaan mikäli sillä on vaikutusta, on vaikutus edistävää. Ja mikäli lapsi kommunikoi jossakin kehityksen vaiheessa monipuolisemmin esimerkiksi viittomilla, hän saattaa silti myöhemmin oppia puhumaan sujuvasti. Mikäli lapsi ei kuitenkaan opi myöhemmälläkään iällä puhumaan, korvaavia keinoja hyödyntävän ja oikein ajoitetun kuntoutuksen avulla lapsi saa riittävän varhaisessa vaiheessa itselleen kommunikointikeinon. (Papunet 2008.)

Kartoituksen mukaan AAC- menetelmien käyttö koetaan kuitenkin usein riittämättömäksi ja puutteelliseksi, sillä kyselyihin vastanneista seitsemän vastaajaa oli sitä mieltä, että käyttö voisi olla runsaampaa. Vastauksista nousi myös esille se, että käyttö voisi olla ammattiryhmien välillä tasaisempaa. Neljä vastaajaa oli sitä mieltä, että tämän hetkinen käyttö on riittävää tai melko riittävää. AAC – menetelmien käyttöä estää tai vaikeuttaa viiden vastaajan mielestä koulutuksen puute tai puutteellisuus. Neljän vastaajan mielestä käyttöä estää ja vaikeuttaa myös se, että AAC – menetelmät ovat heille uusi asia ja käytön opetteleminen ja niihin tottuminen vie aikaa. Menetelmien käyttöä hankaloittaa neljän vastaajan mukaan myös kuvien vaikea saatavuus, sillä päiväkodeilla ei ole ohjelmaa, jolla kuvia voisi saada käyttöön. Lisäksi käyttöön vaikuttaa päivähoitoryhmässä oleva kiire, epäsäännöllisyys kuvien käytössä sekä menetelmien käytön jo osavien käyttöä esti päivittäinen käytön opastaminen toisille ryhmän jäsenille.

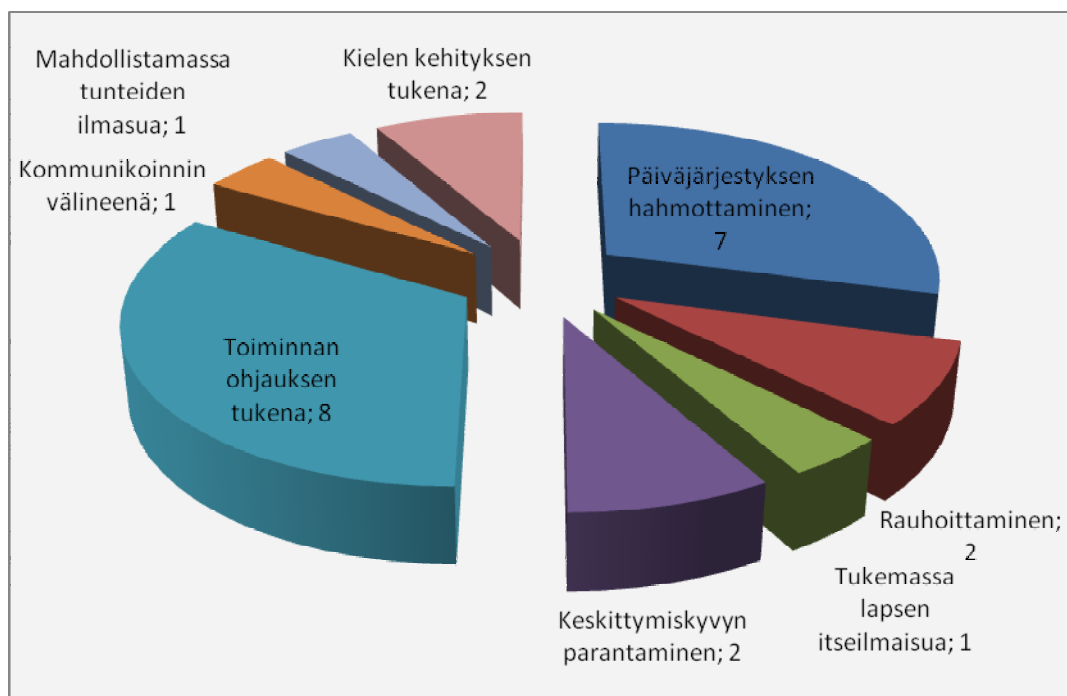
Tällä hetkellä AAC - menetelmistä yleisimmin käytössä ovat kuvat ja viittomat ja ne ovatkin usein käytössä joka päivä. Kuviossa 3. on koottu tarkemmin yhteen tilanteita, joissa AAC – menetelmät ovat päivähoidossa käytössä. AAC – menetelmiä käytettiin yleisimmin perushoitotilanteissa, ohjauksessa, päivän/vuoden strukturoinnissa kuten päivä- ja vuosijärjestyksissä sekä säätilojen havainnoinnissa. AAC – menetelmien käyttö esimerkiksi perushoitotilanteissa tukee lapsen itseluottamuksen kehittymistä, sillä lapsen itseluottamus kasvaa lapsen oppiessa omatoimista tekemistä, kuten esimerkiksi syömisen, pukemisen, riisumisen, kuivaksi – ja siistiksi tulemisen (Alho ym. 1997, 131). Päivittäisestä AAC – menetelmien käytöstä noin puolet tapahtuu perushoitotilanteissa ja päivän strukturoinnissa. Siihen kun lisätään ohjaustilanteet, niin kaikelle muulle toiminnalle jää noin yksi kolmasosa. Tähän osioon kuuluvat esimerkiksi leikkitalanteet, tunteiden ilmaisu ja luova ilmaisu.

Kuvio 3. AAC – menetelmien käyttö

Kuviossa 4. näkyy koottuna AAC – menetelmien käytön tavoitteita, eli miksi AAC -menetelmät ovat käytössä. Menetelmiä käytettiin yksittäisen lapsen kanssa, mutta päiväjärjestysten kautta menetelmät voivat olla käytössä koko ryhmälle. AAC – menetelmiä käytettiin, jotta arki sujuisi ja lapsen kanssa löytyisi yhteinen kieli. Menetelmiä käytettiin myös hahmottamisen ja keskittymisen tukena, ohjaamisessa, toiminnan jäsentämisessä sekä kielen kehittymisen vahvistamisessa. Yhden vastaajan mukaan AAC – menetelmät olivat myös käytössä perushoito – ja ohjaustilanteiden lisäksi tunteiden ilmaisussa ja luovassa ilmaisussa. Lapsen tunne – elämän kehityksen kannalta on kuitenkin tärkeää, että lapsella on mahdollisuus ilmaista tunteitaan, ja että niitä kuunnellaan ja ymmärretään. AAC - menetelmät voivat tarvittaessa mahdollistaa lapsen ymmärrystä omista tunteistaan, sillä AAC – menetelmien avulla nimetyt tunteet voivat auttaa lasta paremmin käsittelemään ja hallitsemaan sekä hyväksymään omia tunteitaan. Tunne – elämän kehityksen tukeminen voi lisäksi estää myös tunne – elämän häiriöiden syntymistä, sillä lapsen fyysinen ympäristö ja ennen kaikkea lapsen lähellä olevat ihmiset edustavat lasta ympäröivää maailmaa. Kun lapsella on positiivinen vuorovaikutussuhde ympäröivään maailmaan, edesauttaa se lapsen tasapainoisen tunne – elämän kehittymistä. (Alahuhta 1990, 8.)

Lapsen fyysisen-, psyykkisen- ja sosiaalisen kehityksen kannalta AAC - menetelmät ovat kielihäiriöiselle lapselle hyvin tärkeitä moneltakin eri kannalta katsottuna. AAC - menetelmät ovat tärkeitä sillä kielen kehityksen ja kommunikoinnin tukeminen edistää myös lapsen muuta kehittymistä. AAC – menetelmiä oli kyselyn mukaan käytössä myös ”Kili”- kerhossa, joka on kielen ja motoriikan kehittämisryhmä. Kielen kehitys auttaa lasta myös motorisessa kehityksessä ja toisin päin. Leikeissä AAC – menetelmät olivat käytössä harvakseltaan ja hyvin vähän. Kuten kuviossa 4. näkyy, jakautuu AAC - menetelmien käytön tavoitteet selvästi päiväjärjestyksen jäsentämiseen ja toiminnan ohjaukseen. Tunne – ilmaisu, lapsen itseilmaisu sekä AAC – menetelmien toimiminen lapsen välineenä kommunikointiin jäävät vähemmälle.

Kuvio 4. AAC - menetelmien käytön tavoitteet

Menetelmien käyttöä esti tai vaikeutti eniten koulutuksen ja tieto – taidon puute. AAC - menetelmien monipuolinen ja tarpeeksi runsas käyttö edesauttaa lapsen mahdollisuuksia kommunikoida kaikenlaisissa päivähoitopäivän tilanteissa. Esimerkiksi käyttö kommunikoidessa, leikeissä, kirjoissa, loruissa ja saduissa auttaisi lasta myös hänen sosiaalisessa -, kielellisessä - ja tunne-elämän kehityksessä. AAC – menetelmistä voidaan hakea tukea lapsen tunne – elämän kehitykselle. Tunteiden ilmaisua tulisikin vahvistaa ja opettaa lapselle hyväksyntää eri tunteille. Tärkeää olisi antaa myös tilaa kiukuille. Lapsen kanssa työskentelevien päiväkodin työntekijöiden ja oman ryhmän henkilökunnan

AAC – menetelmien osaaminen vahvistaa lapsen mahdollisuutta tulla osalliseksi koko päivähoitoryhmään, johon AAC – menetelmiä käyttävä lapsi kuuluu. Osallistuminen yhteisöön on lapselle kokemus, jolla annetaan eväitä lapsen itsenäiseen kasvutapahtumaan. Samalla hän oppii kantamaan vastuuta niin itsestään kuin muistakin. Yhteisöön osallistuminen edistää samalla lapsen persoonallisuuden kehittymistä. (Haapamäki 2000, 39.) Kuvat auttavat lasta osallistumaan helpommin eri toimintoihin. Kuvien käytön yksi tärkeimmistä tehtävistä onkin lisätä lapsen vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa sekä mahdollistaa kommunikointi. (Ketonen ym. 2003, 180 -181). Käyttöä esti koulutuksen puutteen ja osaamisen vähyyden lisäksi kuvien vaikea saanti, sillä päivähoitolla ei ole omaa ohjelmaa, jolla kuvia saa helposti käyttöön.

Kommunikointi

AAC – menetelmiä käyttävän lapsen mahdollisuudet käyttää kyseessä olevaa kommunikaatiomenetelmää leikki-tilanteissa koettiin haastavaksi. Kun kysyin kuinka paljon ja miten lapsella on mahdollisuuksia käyttää käyttämäänsä kommunikaatiokeinoa leikkies-sä, kuusi vastaajista jätti vastaamatta kysymykseen tai vastasi, että ei osaa sanoa. Kahden vastaajan mukaan menetelmä on käytössä vähän, johtuen käytön lyhyestä ajasta. Kahden vastanneiden mukaan AAC – menetelmät olivat käytössä leikki-tilanteissa pa-rantamassa lapsen keskittymistä sekä havainnollistamassa leikki-tilanteita. Kolmen vas-taajan mukaan lapsen on mahdollista ilmaista AAC - menetelmien, lähinnä kuvien avul-la tahtonsa siitä, millaista leikkiä tai tekemistä haluaa tehdä. Usein lapsella, jolla on käytössään AAC – menetelmiä, on myös puutteita kyvyissään leikkiä. AAC – menetel-miä voidaan kuitenkin käyttää hyvin monipuolisesti leikki-tilanteissa. Esimerkiksi inter-netistä löytyy muutamia hyviä esimerkkejä siitä, kuinka esimerkiksi kuvia voidaan hyö-dyntää erilaisissa peleissä ja leikeissä. Lasten leikkimistä tulisi siis tukea päivähoitossa, ja etenkin mikäli lapsen leikkimisen taidoissa on puutteita. Lapsi oppii leikin avulla kokonaisvaltaisesti itsestään, ympäröivästä todellisuudesta sekä näiden välisestä suh-teesta. Leikillä on merkitystä myös lapsen psyyken rakentajana ja eheyttäjänä. Leikki kehittää lisäksi erilaisia toimintoja kuten hienomotoriikkaa, jolla taas on merkitystä ais-tiärsykkeiden kokemisessa. (Pihlaja & Lummelahki 1996, 114.)

Ryhmäkoot, kuvaohjelmien puute ja päivähoitoryhmissä oleva kiire ja aikakauteemme kuuluva tehokkuus ja hektisyys voivat osaltaan vaikuttaa AAC – menetelmien käytön

niukkuuteen ja rajoittaa AAC - menetelmien käyttöä perushoitotilanteisiin, ohjaustilanteisiin sekä päivästrukturiin. AAC – menetelmien käyttö leikki-tilanteissa, sekä leikkimisen opettamisessa ovat tärkeitä lapsen kehitykselle, sillä leikkiminen edesauttaa muun muassa lapsen sosiaalistumista ja ystävyyssuhteiden syntymistä. Leikkien avulla lapsi oppii myös itsensä kokemisesta ja ympäröivästä maailmasta. AAC – menetelmät voivat myös tarjota mahdollisuuden leikkien oppimiseen, tällöin leikin kautta voi kehittyä myös lapsen hienomotoriikan taidot sekä aistiärsykkeiden kokeminen voi helpottua.

Mikäli ryhmässä on AAC – menetelmiä käyttävä lapsi, ryhmän muille lapsille tulevat nämä menetelmät jonkin verran tutuiksi heidän seurattessaan, kun menetelmiä käytetään kyseisen lapsen kanssa. Kyselyyn vastanneiden mukaan muita ryhmän lapsia perehdytetään ryhmässä käytössä oleviin AAC - menetelmiin mallin ja seurannan lisäksi seuraavanlaisesti. Neljän vastaajan mukaan lapsille kerrotaan miksi esimerkiksi kuvia käytetään ja mikä on niiden tarkoitus. Usein kuvat ovatkin koko ryhmän välineenä päiväjärjestyksissä ja siirtymätilanteissa sekä ohjaus- ja perushoitotilanteissa, kuten esimerkiksi pukemisessa ja wc- toiminnoissa. Yhden vastaajan mukaan viittomia ja kuvia opetellaan ja käytetään kaikkien ryhmän lasten kanssa. Kysyttäessä tilanteita, joissa AAC – menetelmät ovat käytössä ryhmän muilla lapsilla, kaksi vastaajista vastasi, että menetelmät eivät ole käytössä muilla ryhmän lapsilla missään tilanteissa. Kaksi vastasi, että ne ovat mukana siirtymätilanteissa. Kuusi vastaajaa vastasi, että ne ovat mukana erilaisissa yhteisissä kokoontumistilanteissa.

Kommunikoinnin osa-alueella kyselyistä selvisi, että AAC – menetelmät ovat käytössä ryhmässä työskentelevien aikuisten keskuudessa ja heidän ohjaamissaan tilanteissa. Kyselyn mukaan yhtä vastausta lukuun ottamatta ryhmän muilla lapsilla ei ollut mahdollisuutta käyttää AAC – menetelmiä kommunikoidessaan menetelmiä pääsääntöisesti käyttävän lapsen kanssa. AAC – menetelmät ovat kuitenkin kielihäiriöisen lapsen kieli ja väline kommunikointiin, johon meillä jokaisella tulisi olla mahdollisuus ja oikeus. Jotta lapsen yksilöllistä kokonaiskehitystä voitaisiin tukea päivähoitossa, täytyisi kyseisen AAC – menetelmän olla tuttu lapsen kanssa työskentelevien ihmisten keskuudessa. Tämä tarkoittaa niin aikuisia kuin ryhmässä olevia toisia lapsiakin. Kun AAC – menetelmät ovat käytössä laajasti kaikissa päivähoiton tilanteissa, kuten esimerkiksi perushoito-, siirtymä-, leikki-, ryhmä-, yksilö-, sekä toimintatuokiotilanteissa, aikuiset sekä ryhmän toiset lapset voivat tukea kielihäiriöisen lapsen kasvua ja kehitystä parhaalla mahdollisella tavalla. AAC – menetelmiä käyttävälle lapselle päivähoitoyhteisö ja

oma ryhmä ovat ensiarvoisen tärkeitä. Siellä lapsi on omassa vertaisryhmässään ja hänellä on mahdollisuus kehittää ihmissuhdetaitojaan. AAC – menetelmät edistävätkin käytettyinä lapsen persoonallista kehittymistä sekä ehkäisevät lapsen syrjäytymistä. Kun lapsi on täysipainoinen ryhmän jäsen ja hänellä on mahdollisuus osallistua tyhjän toimintaan, kehittyvät lapsen persoonallisuus, vuorovaikutustaidot sekä sosiaaliset taidot. Vuorovaikutuksen kautta lapset oppivatkin leikkimisen taidon, ystävyysuhteiden solmimisen ja ylläpitämisen taidon, neuvottelutaidot ja kompromissien teon. Vuorovaikutuksen kautta lapset oppivat lisäksi sosiaalisia taitoja, joita voivat olla esimerkiksi tunteiden ilmaiseminen, toisten lohduttaminen, osallistuminen toisten iloon ja suruun, kohteliaisuuden, tervehtimisen, ja kiittämisen taidon sekä odottamaan oppimisen, tavoitteiden siirtämisen, vuorottelun sekä asioiden jakamisen taidon. (Pihlaja & Lummelahhti 1996, 120 - 121.) AAC – menetelmien hyödyntäminen sosiaalisten taitojen opettelemisessa on lapsen elämän ja elämänlaadun kannalta eriarvoisen tärkeää, sillä mikäli ihmisellä on puutteita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, sosiaalisissa suhteissa ja sosiaalisissa taidoissa on lapsella usein myös puutteita itsetuntemuksessa ja itseluottamuksessa (Kauppila 2005, 129).

Lapsien perehdyttämisessä ongelmaksi koettiin se, että aikuisillakaan ei ole tarpeeksi tietoa AAC – menetelmistä sekä tieto-taitoa menetelmän perehdyttämisestä lapsille. Kolme vastaajaa oli sitä mieltä, että perehdyttämisessä ei ole mitään ongelmaa ja lapset ovat innokkaita oppimaan kyseisiä kommunikaatiomenetelmiä. Yhtenä vaikeutena nähtiin myös liian suuret lapsiryhmät. Koetut ongelmat ilmentävät mielestäni hyvin päivähoidon tilannetta AAC – menetelmien käytössä. Koulutuksen, tiedon ja taidon puute ja vähyys sekä aikuisista lähtöisin oleva kiire ja työntekijämäärien minimointi estävät ja vaikeuttavat AAC – menetelmien opettamista ryhmän toisille lapsille, vaikka lapset itsessään olisivat innokkaita ja halukkaita oppimaan. Vastauksissa, joissa AAC – menetelmiä oli opetettu lapsille, koettiin, että perehdyttämisessä ei ole mitään ongelmaa. AAC – menetelmien opettaminen muille lapsiryhmän lapsille olisi kuitenkin ensisijaisen tärkeää sillä sosiaalisten- ja vuorovaikutustaitojen lisäksi vahvistuu lapsiryhmässä tapahtuva ryhmäytyminen sekä osallisuus.

Tulevaisuudessa AAC – menetelmien käytöltä toivottiin seuraavaa: seitsemän vastaajista toivoi AAC – menetelmien käytön lisääntyvän tulevaisuudessa. AAC – menetelmien käyttö on toisille lapsille tarpeellisempaa kuin toisille, mutta käytöstä hyötyisivät kaikki ryhmän lapset. Käytössä olevat AAC – menetelmät selkeyttäisivät kaikkien lasten päi-

väjärjestystä sekä auttaisivat puheviivästyä - lapsia. Lisäksi koettiin tärkeäksi, että henkilökunnalla olisi perustietämys ja pohjavalmius AAC- menetelmistä jo silloin kun ryhmään saapuu niitä käyttävä lapsi. Tämä auttaisi päivähoidon henkilökuntaa tukemaan kyseisiä menetelmiä käyttäviä lapsia heidän kasvussaan ja kehityksessään. Perustietämys ja menetelmien tuntemus jo ennakkoon ovat eduksi koko ryhmälle. Tällöin lapsen on helpompi saapua ryhmään ja kokee, että hänellä on mahdollisuuksia kommunikointiin ja että häntä voidaan ymmärtää. Kun perustietämys on valmiina jo lapsen tullessa, säästytään myös siltä, että ryhmässä jo menetelmiä osaavan aika ei menisi toisten ryhmän aikuisten opettamiseen, vaan voisi keskittyä omaan työhönsä. Tämä säästää myös aikaa ja energiaa niiltä, jotka tietoa menetelmistä tarvitsevat, koska menetelmien käytössä on opettelemista aina uuden lapsen kanssa, vaikka niitä jo osaisikin käyttää. Mikäli menetelmistä ei ole tietoa tai taitoa vie se enemmän energiaa, kun niihin pyritään perehtymään muun työn ohessa, kun kaiken pitäisi jo periaatteessa toimia. Lisäksi toivottiin koulutuksen kautta lisätietämystä AAC – menetelmistä esimerkiksi viittomiin, jotta tukea saataisiin enemmän myös leikkitilanteisiin. Kolme vastaajista ei osannut sanoa, mitä käytöltä tulevaisuudessa toivoisi.

Käytännön havainnointi

Käytännön havainnointia suoritin päivähoitoryhmässä, jossa oli yksi AAC – menetelmiä kommunikoinnin tukena käyttävä lapsi. Halusin liittää opinnäytetyöhöni myös käytännön havainnoinnin, sillä sen avulla näkisin yhden ryhmän kautta paremmin sen kuinka menetelmät todella ovat käytössä. Lisäksi havainnointi voisi mahdollisesti tukea kyselyistä saamiani vastauksia ja näyttää miten monet tilanteet käytännössä ilmenevät. Ryhmän aikuiset koostuivat seuraavista ammattiryhmän jäsenistä; lastentarhanopettajat, lastenhoitajat, erityislapsen avustajat ja erityislastentarhan opettajat. Lapsella oli käytössään pcs – kuvia sekä jonkin verran tukiviittomia. AAC – menetelmät eivät vielä olleet ollut kovin kauaa käytössä, joten niiden käytössä oli opettelemista niin henkilökunnalla kuin lapsella itselläänkin. Päivähoidon arjessa AAC – menetelmät auttavat monien päivittäisten toimintojen jäsentämisessä niin, että kielihäiriöisten sekä muidenkin lasten on niitä helpompi ymmärtää. Toiminnan jäsentämisessä voidaan käyttää kuvia, symbolisoivia esineitä sekä viittomia. Näiden avulla lapsia voidaan auttaa jäsentämään päivän kulkua ja toiminnasta toiseen siirtymistä sekä kertomaan menneestä ja ennakoimaan tulevaa. (Svärd 1996, 163.) Kyseisessä ryhmässä AAC – menetelmien käyttöä on pyrit-

ty lisäämään koko ajan koko ryhmän tilanteissa, kuten päiväjärjestyksen esittämisessä sekä siirtymätilanteissa, kuten esimerkiksi ruokailuun mentäessä. Aluksi AAC – menetelmät olivatkin olleet käytössä vaan niitä kommunikoinnin tukena käyttävällä lapsella ja hänen avustajallaan, mutta ryhmän henkilökunnan kokemus oli, että niistä hyötyvät muutkin ryhmän lapset ja aikuiset. Tämän vuoksi AAC – menetelmien käyttöä on kyseisessä ryhmässä pyritty lisäämään ja tuomaan koko ryhmän käyttöön.

Käytännön havainnoinnista esiin nousivat mielestäni hyvin pitkälti samat asiat, kuin kyselyistäkin, mikä osaltaan vahvistaa kartoituksessa ilmenneitä asioita. Tällä hetkellä ryhmässä, jossa havainnoinnin suoritin, olivat AAC – menetelmät yleisimmin käytössä siirtymätilanteissa, perushoitotilanteissa, ohjaamisessa sekä päiväjärjestyksen strukturoinnissa. AAC – menetelmiä käytettiin vähemmän leikeissä, tunteiden ilmaisemisessa tai esimerkiksi luovuutta harjoittavissa tilanteissa, kuten askarteluissa. Tyypillisimpiä yksittäisiä tilanteita AAC – menetelmien käyttöön olivat esimerkiksi pukeminen, wc:ssä käyminen, ruokailu sekä toimintojen havainnollistaminen. Tavallisemmin AAC – menetelmät olivat käytössä ryhmän aikuisilla, etenkin ryhmän avustajalla. Lapsi itse ei viittonut, vaan käytti jonkin verran pcs – kuvia. Kuvia hän käytti ruokailutilanteessa, jolloin hän kuvien avulla ilmaisi esimerkiksi mitä haluaa syödä ja milloin kiittää.

Lapsen saapuessa aamulla päivähoitoon AAC – menetelmät eivät olleet paljoa käytössä, ennen kuin ulkovaatteiden riisumistilanteessa. Tämä johtui osaltaan siitä, että lapsi käyttää kommunikoidessaan enemmän kuvia kuin esimerkiksi viittomia ja kuvien käyttökin on vielä melko uusi asia. AAC – menetelmiä käytettiin hyvin paljon lapsen ohjaamisessa toiminnosta toiseen sekä silloin kun hänelle kerrottiin päivän toimintaa. AAC – menetelmät olivat mukana koko ryhmällä päiväjärjestyksessä sekä joissakin siirtymätilanteissa, kuten esimerkiksi ruokailuun mennessä. Ryhmätuokion piti lastentarhanopettaja, joka käytti tuokioilla AAC – menetelmiä jonkin verran ryhmäavustajan opastuksella. Menetelmiä käytettiin kuitenkin vähän tai ei juuri ollenkaan peleissä, saduissa, runoissa tai loruissa. Joissakin lauluissa AAC – menetelmät olivat mukana, sekä moniin leikkeihin kuului jonkinlaisia puhetta tukevia ilmaisuja. Luulen kuitenkin, että kuvien käyttöä tullaan laajentamaan myös näihin tilanteisiin sitä mukaa, kun lapsi oppii itse niitä paremmin käyttämään, kuten myös lapsen opetellessa leikkimään AAC – menetelmät olivat jonkin verran mukana.

Kuvien käyttöä kyseisessä ryhmässä olisi helpottanut paljon se, mikäli niitä olisi ollut helpommin saatavilla. Päiväkodilla ei ollut omaa pes – kuviin liittyvää ohjelmaa, jonka puute tuntui olevan ongelma muissakin ryhmissä, jotka kartoitukseen osallistuivat. Ohjelman puuttuminen vaikeuttaa kuvien saantia, sekä toiminnan suunnittelua. Sillä mikäli ei tiedä millaisia kuvia on mahdollista saada, voi olla hyvin vaikeaa miettiä toimintoja suunnitellessa, että mitä kuvia pyytää. Lisäksi kuvien hidas saaminen edellyttäisi toimintojen suunnittelemista hyvinkin pitkällä aikajaksolla, mikä ei useinkaan ole päivähoitossa mahdollista. AAC - menetelmät olivat käytössä päivän aikana mielestäni hyvin usein. Jokaisella ryhmän aikuisella oli käytössään niin sanottu ”jojo”, jossa ovat lapsen eniten käyttämät kuvat helposti saatavilla juuri oikeaan aikaan ja oikeissa tilanteissa. Tapoja AAC – menetelmien käyttöön oli joskin useita, vaikka niiden yhtenevästä käytöstä oli sovittu. Yhtenäisten käytäntöjen löytäminen olisi voinut löytyä nopeammin, mikäli kyseisistä menetelmistä olisi ryhmän työntekijöille järjestetty jonkinlainen koulutus/ perehdytys jo ennen kuin lapsi ryhmään saapui. Kun lapsi on jo ryhmässä ja ryhmän aikuiset opettelevat AAC – menetelmiä sekä niiden merkitystä, vaikuttaa se koko lapsiryhmän muuhun toimintaan sekä siihen, kuinka kommunikointi ryhmän AAC – menetelmiä käyttävän lapsen kanssa sujuu. AAC- menetelmiä käyttivät päiväkodissa sen ryhmän jäsenet, mihin ryhmään lapsi kuului. Talon muu henkilökunta ei näitä menetelmiä käyttänyt. Menetelmien käytössä oli lisäksi hieman eroja eri ammattiryhmien välillä, mikä tuli esiin myös kyselyissä. Eniten kyseisiä menetelmiä käytti ryhmässä toimiva avustaja, jolla olikin mielestäni suuri vastuu kyseisen lapsen toimintojen suunnittelussa. Lapsi ei oma – aloitteisesti käyttänyt vielä kuvakansiotaan, mutta se oli ollut vasta vähän aikaa käytössä. Kansio oli kuitenkin koko ajan lapsen saatavilla.

AAC – menetelmiä käytettiin ryhmässä arjen helpottamiseksi, kielenkehittymisen tukena sekä vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin lisäämiseksi. Kielen kehittymisellä ja kommunikoinnilla onkin suuri merkitys lapsen kokonaisvaltaiselle kehitymiselle, sillä kun lapsi kasvaa, kielen tehtävä ajattelutoiminnan tukena korostuu. Tällöin kehittyvät lapsen kyky loogiseen ajatteluun, ongelmanratkaisuun ja kuvitteluun. Lisäksi lasta voidaan aktivoida, motivoida ja lapsen toimintaan voidaan vaikuttaa puheen ja kielen välityksellä. (Rauman kaupunki 2006.) Myös ryhmän muita lapsia pyrittiin perehdyttämään AAC – menetelmien käyttöön. AAC – menetelmien käyttö oli lisääntynyt koko ajan siitä, kun lapsi oli ryhmään saapunut. Henkilökunta koki kuitenkin kaipaavansa lisää koulutusta AAC – menetelmien käytöstä.

6.3 Johtopäätökset

Lähetin kyselyitä 20 kappaletta, joista sain takaisin 13. Näin ollen vastausprosentti oli 65, mikä on mielestäni hyvä. Ryhmät, joihin kyselyt lähetin, olivat pääosin sellaisia, joissa oli AAC – menetelmiä käyttävä/käyttäviä lapsia. Kyselyiden lisäksi tuloksia tulevat haastatteluista saatu tieto sekä käytännön havainnointi. Kemin alueella yleisimmät alle kouluikäisten lasten käyttämät AAC – menetelmät ovat erilaiset kuvat ja viittomat. Kuvista yleisimpiä ovat pcs – kuvat, jotka ovat yleistyneet viime vuosina kovasti ja korvanneet aikaisemmin paljon käytössä olleet pikto – kuvat. Ryhmissä, joissa on AAC – menetelmiä käyttäviä lapsia, olivat kyseiset AAC - menetelmät työntekijöille tuttuja, mutta silti käyttö koettiin usein riittämättömäksi. Osaamisen hyödyntäminen koettiin siis ilmeisesti hieman haasteelliseksi ja lisäkoulutuksella toivottiinkin vinkkejä käytäntöön. Kyselyistä ilmeni selvä tarve lisäkoulutukselle, sillä 13 vastaajasta 12 toivoi saavansa lisäkoulutusta AAC – menetelmiin liittyen. Monipuolisemman käytön lisäksi toivottiin, että AAC – menetelmät olisivat ryhmän työntekijöillä hallussa jo lapsen ryhmään saapuessa. Lisäksi toivottiin, että kaikilla saman ryhmän jäsenillä olisi yhteiset tavat AAC - menetelmien käytössä sekä sitä, että käyttö olisi tasaisempaa kaikkien työntekijöiden välillä. Tämä sen vuoksi, että käyttö ei painottuisi vain tietyille ammattiryhmille.

AAC – menetelmien käyttö koettiin hyvin tärkeäksi, sillä niiden käytön toivottiin lisääntyvän kaikissa lapsiryhmissä, ei pelkästään niissä, joissa on menetelmiä käyttävä lapsi. AAC – menetelmät koettiin hyödyllisiksi kaikille lapsille. Yleisimmin menetelmät olivat käytössä perushoitotilanteissa, päivän strukturoinnissa ja ohjaamistilanteissa, mutta koulutuksen kautta toivottiin niiden käytön monipuolistuvan ja laajenevan muillekin osa – alueille. Yhtenä suurena AAC - menetelmien käytön esteenä/käyttöä vähentävänä tekijänä nähtiin koulutuksen vähyyden lisäksi tietokoneella olevan kuvaohjelman puuttuminen jokaisesta päiväkodista. Kuvien saanti koettiin hitaaksi ja hankalaksi. Muita ryhmien lapsia ei perehdytetty käyttämään AAC – menetelmiä muuten kuin että lapset oppivat siinä samalla mallin kautta kun näkevät niitä käytettävän. Tämä rajoittaa kuitenkin muiden lapsien mahdollisuutta kommunikoida AAC – menetelmiä käyttävän lapsen kanssa. Muiden lapsien perehdyttämisen esteenä koettiin lähinnä päiväkodeissa vallitseva kiire, suuret lapsiryhmät sekä kasvattajan oman tieto – taidon puute. Niissä päivähoitoryhmissä, joissa lapsia oli perehdytetty AAC – menetelmiin koettiin, että ongelmia perehdytyksessä ei ole, vaan lapset ovat innokkaita oppimaan. Tämä tuli esille

myös tulkikeskuksella tekemässäni haastattelussa. AAC – menetelmät olivat suhteellisen vähän käytössä esimerkiksi leikki-tilanteissa, jotka ovat kuitenkin yksi tärkeä sosiaalisen toiminnan muoto lapsille. Monipuolisemman osaamisen hyödyntämisen kautta menetelmät voitaisiin mahdollisesti saada mukaan myös leikki-tilanteisiin tai leikkimisen oppimisen tilanteisiin, jotka lisäävät lapsen vuorovaikutusta ja osallisuutta ryhmään sekä vähentäisi riskiä syrjäytyä lapsiryhmästä.

7. POHDINTA

Opinnäytetyötäni varten keräsin tietoa haastattelujen, kyselyn sekä käytännön havainnoinnin kautta. Kartoitukseen osallistuivat Kemin kiertävä erityislastentarhan opettaja, Kemin tulkkikeskus ja viiden päivähoitoryhmän henkilökuntaa. Kartoituksen tuloksista ei kuitenkaan selviä koko Kemin päivähoiton työntekijöiden osaaminen AAC – menetelmiin, eikä heidän osaamisen hyödyntäminen. Viiden päivähoitoryhmän vastauksista näkee kuitenkin mielestäni suhteellisen hyvin niiden ryhmien tilanteen, joissa on AAC – menetelmiä käytäviä lapsia. Koulutustarve oli kyselyn mukaan suuri ryhmissä, joissa AAC – menetelmiä oli käytössä, mutta näiden ryhmien työntekijöiden mukaan kyseiset menetelmät koetaan hyödyllisiksi kaikkiin lapsiryhmiin sekä uusille työntekijöille. Näin ollen Kemin alueen päivähoitohenkilökunnan koulutustarve voi olla todennäköisesti vielä suurempi kuin mikä kyselyistä tulee ilmi. Opinnäytetyöni aihe –alue on hyvin laaja ja tämän vuoksi rajaaminen tuotti ongelmaa. Lapsen kehityksen huomioimisessa täytyy kuitenkin tarkastella asioita monesta eri näkökulmasta ja sen vuoksi päädyin melko laajaan teorian tieto – osioon.

Valitessani opinnäytetyöni aiheeksi AAC – menetelmät ja niiden käytön kartoittamisen päivähoitossa, pohdin tarkoin tukeeko aiheesta tehtävä opinnäytetyö sosionomin osaamista. Sosiaalialalla työn tavoitteena on kuitenkin ihmisen hyvinvoinnin lisäämisen ja koen, että AAC – menetelmät toimivat yhtenä keinona tähän päämäärään pyrittäessä. Opinnäytetyöni edetessä koin itse vahvaa ammatillista kasvua sekä erityisosaamisen lisääntymistä. Sosionomin työnkuvaan voivat kuulua työtehtävät lapsi – ja nuorisotyössä, vammaistyössä ja kuntoutuksessa, vanhustyössä ja yhteisö ja perusturvatyössä. AAC – menetelmien käytön osaaminen on mielestäni hyödyksi jokaisella näillä sektorilla. Lapsi- ja nuorisotyöhön suuntautuneista monet sijoittuvat varhaiskasvatukseen ja lastentarhanopettajiksi päiväkoteihin. Yhteiskunnassamme vallitsevat lapsiryhmissä olevat isot ryhmäkoot sekä lisääntyvä erityisavustuksen tarve koskettaa näin myös lastentarhanopettajia, joiden täytyy kyetä huomioimaan myös ryhmässään olevia erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Opinnäytetyöni teoriaosio keskittyi lapsen kehitykseen sosiaalisella, kielellisellä, yksilöllisellä ja tunne – elämän osa – alueilla. Tämä auttoi huomaamaan konkreettisemmin sen, miten kaikki vaikuttaa kaikkeen. Opinnäytetyötä tehdessä suoritin samaan aikaan syvetävää harjoittelua ryhmässä, jossa on AAC – menetelmiä käyttäviä lapsia. Harjoittelu mahdollisti minulle käytännön ja teorian yhdistämisen AAC – me-

netelmien osalta. Käytännössä huomasikin hyvin sen, miten tärkeää lastentarhanopettajana on ottaa huomioon koko ryhmä ja sen toiminta sekä huomioida toiminnoissa monipuolisesti kaikki kehityksen osa – alueet.

Lapsen kehittyminen yhdellä osa – alueella auttaa samalla lasta kehittymään myös jollakin toisella osa – alueella. Näin ollen kasvattajien onkin tärkeää panostaa lapsen kokonaiskehityksen tukemiseen sekä seuraamiseen ja tarvittaessa tukemiseen. Tämän vuoksi koen opinnäytetyöni olleen minulle sosionomin ammattitaidon kehittymisen kannalta yksi tärkeä oppimisen väline.

Tulevaisuudessa opinnäytetyöhöni voisi tehdä useammankinlaisia jatkotutkimuksia. AAC – menetelmät ja niiden käyttö on tällä hetkellä päivähoitossa vielä suhteellisen uusi asia, vaikka tietoa menetelmistä on. AAC – menetelmien käytön tilaa Kemin alueella voisi tarkastella muutamien vuosien päästä, jotta selviäisi onko käytössä tapahtunut muutoksia. Lisäksi AAC – menetelmien käyttöä voisi kartoittaa myös muilla kunnallisten palvelujen osa – alueella. Yksi jatkotutkimusmahdollisuus olisi myös selvittää sitä, kuinka esimerkiksi päivähoitossa oleva AAC – menetelmiä käyttävä lapsi kokee osallisuutensa ryhmään ja oman mahdollisuutensa vuorovaikutukseen.

LÄHDELUETTELO

Kirjalähteet:

Ahvenainen, Ossi & Ikonen, Oiva & Koro, Jukka 2002. Johdatus erityiskasvatuksen käytäntöön. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki

Alahuhta, Eila 1990. Leikin ja puhun, liikun ja luen. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki

Alho, Eve & Hautsalo, Hilikka & Perkiö, Soili 1997. Vauvojen laulun aika. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo.

Dunderfelt, Tony & Laakso, Juhani & Niemi, Pekka & Peltola, Ritva & Vidjeskog, Jan 2001. Yksilöllinen ihminen. Psykologia 5. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

Haapamäki, Jouko 2000. Yhteisöllisyys päivähoidossa. Teoksessa Haapamäki, Jouko & Kaipio, Kalevi & Keskinen, Soili & Uusitalo, Ilkka & Kuoksa Maria. Yhteisö kasvattaa; Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. 13-47.

Heinämäki, Liisa 2000. Varhaiserityiskasvatus lapsen arjessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Heinämäki, Liisa 2008. Perhenavigaattori- kysymyskartta arjesta. Stakes.

Helenius, Aili & Korhonen, Riitta 2005. Teoksessa Parkkinen, Terttu & Keskinen, Soili (toi.) Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turun ammattikorkean oppimateriaaleja 21, Turku. 21-32.

Hietaniemi, Leena 2007. Tilasto- ja rekisteritutkimus. Teoksessa Saari, Erkki & Viinämäki, Leena (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. 73-100.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita.

Kustannusosakeyhtiö Tammi, Keuruu.

Huhtanen, Kristiina 2005. Teoksessa Parkkinen, Terttu & Keskinen, Soili (toim.)

Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turun ammattikorkean oppimateriaaleja 21, Turku. 8-20.

Ikonen, Merja 2006. Lasten vuorovaikutus ja leikki yhteisöllisyyden rakentajana.

Teoksessa Karila, Kirsti & Alasuutari, Maarit & Hännikäinen, Maritta & Nummenmaa, Anna Raija & Rasku-puttonen, Helena (toim.). kasvatusvuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. 149-165.

Kauppila, Reijo A. 2005. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. PS-Kustannus, Keuruu.

Ketonen, Ritva & Palmroth, Anne & Röman, Marjatta & Salmi, Paula & Poikkeus,

Anna-Maija 2003. Teoksessa Siiskonen, Tiina & Aro, Tuija & Ahonen, Timo & Ketonen, Ritva. Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. PS-Kustannus, Juva. 176-198.

Koppinen, Marja-Leena & Lyytinen, Paula & Rasku-Puttonen, Helena 1989. Lapsen

kieli ja vuorovaikutustaidot, Kirja yhtymä, Helsinki

Kronqvist, Eeva – Liisa & Pulkkinen, Minna – Leena 2007. Kehityopsykologia,

matkalla muutokseen. WSOY Oppimateriaalit, Helsinki.

Laxén, Ulla 1975. Luova leikki varhaiskasvatuksessa. Weilin+Göös AB, Helsinki

Nilsson, Björn & Waldemarson, Anna-Karin 2006. Kommunikation; Samspel mellan

människor. Studentlitteratur, Lund

Opas kommunikoinnin mahdollisuuksiin 2005. Kirjapaino Keili.

Pihlaja, Päivi 2005. Varhaiserityiskasvatus suomalaisessa päivähoidossa. Suomen

kuntaliitto, Helsinki

Pihlaja, Päivi 2001. Päivähoidon kontekstianalyysi- lasten sosiaalis – emotioonaalisen tuen näkökulmasta. Teoksessa Pihlaja, Päivi & Kontu, Elina (toim.) Työkaluja päivähoidon erityiskasvatukseen. Sosiaali – ja terveysministeriö, Helsinki. 134-151.

Pihlaja, Päivi & Lummelahdi, Leena 1996. Lapsen kasvun ja kehityksen arviointi. Teoksessa Pihlaja, Päivi & Svärd, Pirjo-Liisa (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo. 110-125.

Reunamo, Jyrki 2007. Tasapainoinen varhaiskasvatus. WSOY oppimateriaalit Oy, Helsinki

Svärd, Pirjo-Liisa 1996. Lapsen kielen ja puheen kehitys ja häiriöt. Teoksessa Pihlaja, Päivi & Svärd, Pirjo-Liisa (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo. 146-176.

Internet-lähteet:

Kehitysvammahuollon tietopankki 2008. Autismi. 26.10.2008

<<http://www.saunalahti.fi/kup/syndroma/autismi.htm>>

Mannerheimin lastensuojeluliitto 2008. Lapsi kasvaa ja kehittyy. Luettu 26. 10.2008

<http://vanhemmat.mll.fi/lapsi_kasvaa_ja_kehittyy_intro.php?dir=/lapsi_kasvaa_ja_kehittyy>

Murto, Pentti. Inklusio ja yhteisyys kasvatuksessa 1999. 26.10.2008

<<http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/tuhti/abstraktit2000/murto.htm>>

Papunet 2008. Kommunikointikeinot. 7.8.2008. <www.papunet.net>

Rauman kaupunki 2006. Kieli, vuorovaikutus ja viestintä. Luettu 7.7.2008.

<<http://www.rauma.fi/sosiaali/Vasu/vasu%20pdf/Kieli%20vuorovaikutus%20ja%20viestintä%204.4.06.pdf>>

Saukkonen, Pasi. Tutkielman tukisivut 2008. Luettu 22.11.2008.

<<http://www.valt.helsinki.fi/staff/psaukkon/tutkielma/Tutkimusmenetelmat.html>>

Silius, Kirsi. Sisällön analyysi 2005. Luettu 22.11.2008.

<http://matwww.ee.tut.fi/hmopetus/hmjatkosems04/liitteet/JOS_hypermedia_Silius-150405.pdf>

Sosiaali – ja terveystieteen tutkimus – ja kehittämiskeskus. Varttua. Luettu 8.11.2008.

<http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/Vasu/vasu_asiakirja.htm>

Vantaan kaupunki 2006. Vantaan toimet lasten hyvinvoinnin edistämiseksi. Luettu

26.10.2008. <http://info.stakes.fi/NR/rdonlyres/065A74CF-CA6D-42AC-8707-F5445DA0DF69/0/Vantaantoimetlastenhyvinvoinninedistämiseksi_4_.pdf>

Haastattelut:

Alalahti, Ann – Mari & Pulkkinen, Paula & Salonen, Kirsti 2008. Taustatietoa opinnäytetyöhön, Kemi, 4.9.2008.

Malinen, Eija 2008. Taustatietoa opinnäytetyöhön. 5.6.2008

LIITTEET

Liite 1a. Saatekirje

Hyvät vanhemmat!

Olen Hannamari Kemppainen ja opiskelen sosionomiksi Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden osastolla, sosiaalialan koulutusohjelmassa. Teen opinnäytetyötä ja aiheena minulla on puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttö päivähoitossa. Aineistojen keruutapana käytän päivähoiton henkilöstölle suunnattua kyselylomaketta sekä käytännön havainnointia päiväkotiryhmässä.

Käytännönhavainnointia varten pyydän teiltä vanhemmilta lupaa olla lapsenne mukana yhden päivähoitopäivän ajan, jolloin havainnoin puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttöä päivähoiton arjessa. Mikäli annatte suostumuksenne havainnointiin, pyydän teitä allekirjoittamaan oheisen suostumuslomakkeen.

Saamani aineiston tulen säilyttämään niin, ettei kukaan ulkopuolisella ole mahdollisuutta käsitellä sitä. Opinnäytetyössäni noudatan tutkimuseettisiä periaatteita ja tietosuojalakeja, joten tuloksia analysoin niin, että vastaajat eivät ole tunnistettavissa. Opinnäytetyöni valmistuttua se on luettavissa Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun Kemin oppimiskeskuksessa, jonka osoite on Valtakatu 22.

Ystävällisin terveisin,

Hannamari Kemppainen Sähköposti: hannamari.kemppainen@edu.tokem.fi

Ohjaavat opettajat:

Sari Leppälä

Sähköposti: sari.leppala@tokem.fi

Tuija Takkula

Sähköposti: tuija.takkula@tokem.fi

Hyvät vanhemmat!

Olen sosionomiopiskelija Hannamari Kemppainen ja tarkoitukseni on havainnoida yhden päivän ajan päivähoitoryhmässä puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttöä. Havainnoinnin tarkoituksena on nähdä konkreettisemmin millaisissa arjen tilanteissa puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät ovat käytössä, miten niitä käytetään sekä kenellä kaikilla ne ryhmän sisällä ovat käytössä. Opinnäytetyössäni noudatan tutkimuseettisiä periaatteita ja tietosuojalakia. Havainnoinnin tulokset tulen käsittelemään luottamuksellisesti, eikä opinnäytetyöstäni käy ilmi kenenkään henkilötietoja. Mikäli annatte suostumuksenne havainnointiin opinnäytetyötäni varten, pyydän teitä allekirjoittamaan alla olevan kohdan ja palauttamaan sen päiväkohtiin.

Kiitos!

Suostun, että Hannamari Kemppainen saa osallistua lapseni päivään päivähoitossa ja tehdä käytännön havainnointia puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytöstä.

Päiväys: _____

Lapsen nimi: _____

Allekirjoitus: _____

Hyvä päiväkodin työntekijä!

Olen Hannamari Kemppainen ja opiskelen sosionomiksi Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalalla, sosiaalialan koulutusohjelmassa. Teen opinnäytetyötä ja aiheena minulla on puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttö päivähoitossa. Aineistojen keruutapana käytän päivähoiton henkilöstölle suunnattua kyselylomaketta sekä käytännön havainnointia päiväkotiryhmässä.

Kyselylomakkeessa käytän seuraavia käsitteitä: AAC - menetelmät, koulutus ja työyhteisö. AAC – menetelmät ovat lyhenne puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä, joita ovat esimerkiksi erilaiset kuvat, viittomat ja kommunikaattorit. Koulutuksella tarkoitan kaikkea AAC – menetelmiin liittyvää ammatillista koulutusta, erilaisia perehdytyksiä sekä työpaikkakoulutusta. Työyhteisö pitää sisällään päivähoitossa esimerkiksi päiväkodin työntekijät sekä päivähoitossa olevat lapset.

Saamani aineiston tulen säilyttämään niin, ettei kellekään ulkopuolisella ole mahdollisuutta käsitellä sitä. Opinnäytetyössäni noudatan tutkimuseettisiä periaatteita ja tietosuojalakeja, joten tuloksia analysoin niin, että vastaajat eivät ole tunnistettavissa. Opinnäytetyöni valmistuttua se on luettavissa Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun Kemin oppimiskeskuksessa, jonka osoite on Valtakatu 22.

Ystävällisin terveisin,

Hannamari Kemppainen Sähköposti: hannamari.kemppainen@edu.tokem.fi

Ohjaavat opettajat:

Sari Leppälä

Sähköposti: sari.leppala@tokem.fi

Tuija Takkula

Sähköposti: tuija.takkula@tokem.fi

Ammatti/työnimike: _____

1. Millaista aikaisempaa koulutusta sinulla on AAC – menetelmistä? (merkitse myös koulutuksen laajuus, järjestäjä, sisältö ym.)

2. Onko aikaisemmista AAC – menetelmiin liittyvistä koulutuksista ollut mielestäsi hyötyä työsi kannalta?

3. Millaista AAC - menetelmiin liittyvää koulutusta kaipaisit?

4. Ketkä työyhteisössäsi käyttävät AAC- menetelmiä, onko käyttö mielestäsi riittävä?

5. Millaisia AAC- menetelmiä itse käytät työssäsi, kuinka paljon?

6. Mitkä asiat estävät tai vaikeuttavat AAC - menetelmien käyttöä työssäsi? Miksi?

7. AAC – menetelmiä voidaan käyttää päivähoitossa monenlaisissa tilanteissa, kuten esimerkiksi perushoito, ohjaus, tunteiden ilmaisu, luova ilmaisu, leikin tutkiminen, sekä erilaiset erityisesti kieltä kehittävät tilanteet. Millaisissa tilanteissa, millä tavalla ja miksi käytät AAC - menetelmiä?

8. Kuinka paljon ja miten lapsella on mahdollista hyödyntää käyttämänsä AAC – menetelmää leikkiessään?

9. Mikäli ryhmässä on AAC – menetelmiä käyttävä lapsi, kuinka ryhmän muita lapsia perehdytetään/opetetaan käyttämään kyseistä menetelmää?

10. Millaisissa tilanteissa kyseinen menetelmä on mukana ryhmän muilla lapsilla?

11. Mitä ongelmia perehdytyksessä/opetuksessa esiintyy, jotka estävät kyseisen menetelmän perehdyttämistä/opettamista ryhmän muille lapsille?

12. Miten toivoisit AAC – menetelmien käytön muuttuvan päivähoitossa? Miksi?

Liite 3. Haastattelujen teemat ja kysymykset**Tulkkikeskus**

- Kemin alueella/tulkkikeskuksen asiakkaina olevien AAC – menetelmiä käyttävien lasten (alle kouluikäisten) määrä sekä määrässä tapahtuneet muutokset
- Tulkkikeskuksen tekemä yhteistyö päivähoidon kanssa
- Alle kouluikäisten lasten yleisimmät käytössä olevat AAC – menetelmät

Kiertävä erityislastentarhan opettaja

Kuinka paljon kemissä on vuosittain päivähoidon piirissä olevia AAC - menetelmiä käyttäviä lapsia?

Onko määrään tullut muutoksia esimerkiksi parin viime vuoden/viiden/kymmenen viime vuoden aikana?

Mitkä AAC - menetelmät ovat yleisimmin käytössä? Onko tässä tapahtunut muutoksia esim. viimeisen kymmenen vuoden aikana?

Kun päivähoitoon tulee AAC - menetelmiä käyttävä lapsi, järjestetäänkö lapsen kanssa työskentelevälle päivähoidon henkilökunnalle perehdytys kyseiseen kommunikointimenetelmään?

Kun ryhmässä on AAC - menetelmiä käyttävä lapsi, onko muilla lapsiryhmän jäsenillä, ryhmässä olevilla lapsilla, mahdollisuus perehtyä kyseiseen kommunikointimenetelmään?

Tekevätkö päivähoito ja tulkkikeskus keskenään yhteistyötä? Mikäli tekevät niin millaista?

Onko kemin päivähoidon henkilökunnalle järjestetty koulutusta puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiokeinoista tai puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytöstä? Mikäli on niin milloin?

Havainnointi

Mitä puhetta tukevaa tai korvaavaa kommunikaatiomenetelmää lapsi käyttää?

Ketkä päiväkodissa lapsen lisäksi käyttävät kyseistä menetelmää?

Henkilökunta:

Lastentarhanopettaja
 Lastenhoitaja
 Henkilökohtainen avustaja
 Keittiön henkilökunta
 Ryhmän muut lapset
 Muu henkilökunta

Kuinka usein menetelmää käytetään?

Millaisissa tilanteissa menetelmä on käytössä?

Hoitoon tulo

Pukeminen/riisuminen

Perushoito

Vaipan vaihtaminen

Ruokailu

Nukkuminen

Ohjatut kasvatustilanteet

Ohjaus

Toiminta

Vapaa leikki, pelit

Sadut, Lorut, Runot, Laulut ym.

Struktuuri

Päiväjärjestys, kello

Vaihtoehdot toiminnoista

Säännöt

tunteiden ilmaisu

vuorovaikutuksen parantaminen

Luominen

Miksi kyseiset menetelmät ovat käytössä?
